

FEDERACJA ROSYJSKA

SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA

Sytuacja bezpieczeństwa i zagrożenia
dla ludności cywilnej

DPU-WIKP-424/650/2025
06.11.2025

TREŚĆ ZLECENIA

Proszę o informację na temat sytuacji bezpieczeństwa w Federacji Rosyjskiej.

INFORMACJE DEMOGRAFICZNE

Ludność: 146 mln.^[1]

Skład etniczny: Rosjanie – 77,7%, Tatarzy – 3,7%, Ukraińcy – 1,4%, Baszkirzy – 1,1%, Czuwasze – 1%, Czeczeni – 1%, inni – 10,2%, bez określenia – 3,9%.^[2]

Skład religijny: prawosławni – 15-20%, muzułmanie – 10-15%, inni chrześcijanie – 2% (powyższe szacunki dotyczą praktykujących wiernych; w Federacji Rosyjskiej jest też duża populacja niepraktykujących wiernych i osób niewierzących).^[3]

USTRÓJ I SYTUACJA POLITYCZNA

USTRÓJ

Zgodnie z zapisami konstytucji Federacji Rosyjskiej (FR) przyjętej w dniu 12 grudnia 1993 r., Rosja jest federacyjną republiką prezydencką.^[4] Jednak w praktyce jest to państwo silnie scentralizowane, w którym absolutną władzę posiada prezydent i jego otoczenie. Parlament służy zaś do utrzymywania stabilności i lobbowania interesów grupowych wewnątrz elit władzy.^[5]

Od momentu rozpoczęcia przez Rosję pełnoskalowej wojny w Ukrainie, tj. od 24.02.2022 r., ustrój kraju zdradza coraz więcej cech charakterystycznych dla dyktatury autorytarnej lub totalitarnej, czy dyktatury wojennej, tj. władze rosyjskie stosują masowe represje wobec osób protestujących przeciwko rządowi i prowadzeniu wojny w Ukrainie, zlikwidowały opozycję, wprowadziły blokadę informacyjną, prowadzą ofensywę propagandową i mobilizację społeczną oraz głoszą i realizują idee imperialne.^{[6][7]}

¹ Country Meters, Russian Federation population (2025) live, https://countrysimeters.info/en/Russian_Federation

² CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, , 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

³ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, , 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

⁴ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, , 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

⁵ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Wybory parlamentarne w Rosji: demonstracja siły Kremla, 21.09.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-09-21/wybory-parlamentarne-w-rosji-demonstracja-sily-kremla>

⁶ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji, 22.03.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-spoleczenstwo-w-rosji>

⁷ Wnnpd.amu.edu.pl, System polityczny Federacji Rosyjskiej | Bryk Maturalny #5, 04.01.2023, <https://szkola.wnnpd.amu.edu.pl/2023/01/04/system-polityczny-federacji-rosyjskiej-bryk-maturalny-5/>

Pierwszy raz w historii wyborów prezydenckich można było głosować przez 3 dni.^[13] Wygrał je po raz piąty z rzędu **Władimir Putin**. Uzyskał rekordowy wynik wynoszący 87,3% głosów, dzięki również najwyższej w historii Federacji Rosyjskiej frekwencji wyborczej, która wyniosła 77,4%. Kolejne wybory prezydenckie planowane są w 2030 r.^[14]

Rząd i premier. Władza wykonawcza należy do rządu, na czele którego stoi premier i jego 9 zastępców. W skład rządu wchodzi 21 ministrów poszczególnych resortów oraz szefowie służb i agencji federalnych.^[15] Wszyscy są powoływani przez prezydenta. Premier jest jeszcze dodatkowo zatwierdzany przez parlament. Od 16 stycznia 2020 r. funkcję premiera sprawuje **Michaił Miszustin**.^[16]

Na mocy znowelizowanej konstytucji prezydent sprawuje ogólne kierownictwo nad pracami rządu, a premier został pozbawiony prawa do określania podstawowych kierunków jego prac. Władza wykonawcza, dotąd spoczywająca formalnie w rękach premiera, jest podzielona. Część składu gabinetu (przede wszystkim „resorty siłowe”) podlega prezydentowi, część premierowi, obie grupy są też powoływane w różny sposób. Premier ponosi osobistą odpowiedzialność przed prezydentem, a dymisja premiera oznacza automatycznie dymisję całego gabinetu.^[17]

Parlament i wybory parlamentarne. Władza ustawodawcza należy do dwuizbowego parlamentu o nazwie Zgromadzenie Narodowe. Składa się ono z Rady Federacji (izba wyższa), w której zasiada obecnie 170 przedstawicieli podmiotów FR (w tym 17,1% kobiet), wybieranych przez władze ustawodawcze, oraz z Dumy Państwowej (izba niższa), w której zasiada 450 deputowanych wybieranych w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję (w tym 16,2% stanowią kobiety).^[18]

Ostatnie wybory parlamentarne, (a także lokalne w części regionów) w Rosji odbyły się w dniach od 17 do 19 września 2021 r. (następne odbędą się jesienią 2026 r.^[19]) Według oficjalnych wyników, rządząca dotychczas partia **Jedna Rosja** uzyskała 49,82% poparcia w głosowaniu proporcjonalnym i zwyciężyła w 198 okręgach jednomandatowych. Drugie miejsce zajęła Komunistyczna Partia Federacji Rosyjskiej, która otrzymała 18,93% głosów i zwyciężyła w 9 okręgach jednomandatowych. Następne miejsce przypadło Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji, która zdobyła 7,55% głosów (plus 2 mandaty w okręgach jednomandatowych). Kolejne były: Partia Sprawiedliwej Rosji „Za prawdę”, zdobywając 7,46% głosów i 8 mandatów (okręgi jednomandatowe) oraz partia „Nowi Ludzie” z poparciem 5,32% głosów. Pojedyncze mandaty uzyskała ponadto partia Ojczyzna, Partia Wzrostu i Platforma Obywatelska. Do Dumy Państwowej weszło również 5 kandydatów niezależnych. Zgodnie z przewidywaniami, większość konstytucyjną czyli ponad 300 miejsc w niższej izbie parlamentu (Dumie Państwowej) uzyskała ponownie partia

¹³ Spyshop.pl, Wybory prezydenckie w Rosji 2024. Sfałszowane głosowanie, w którym może zwyciężyć tylko Putin, 07.03.2024, <https://www.spyshop.pl/blog/wybory-prezydenckie-w-rosji-2024-sfałszowane-głosowanie-w-którym-może-zwyciężyć-tylko-putin/>

¹⁴ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Spektakl Putina: „wybory” prezydenckie po sowiecku, 18.03.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-03-18/spektakl-putina-wybory-prezydenckie-po-sowiecku>

¹⁵ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Nowy rząd Rosji - menedżerowie okresu przejściowego? 22.01.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-01-22/nowy-rząd-rosji-menedżerowie-okresu-przejściowego>,

¹⁶ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

¹⁷ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Farsa przy urnach. Głosowanie konstytucyjne w Rosji, 02.07.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-07-02/farsa-przy-urnach-głosowanie-konstytucyjne-w-rosji>

¹⁸ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

¹⁹ Politpro.eu, Current Election Trend for Russia, brak daty publikacji, <https://politpro.eu/en/russia>

Jedna Rosja.^[20] Ponadto kandydaci Kremla zwyciężyli też oficjalnie w I turze we wszystkich bezpośrednich wyborach gubernatorskich (9 regionów), a Jedna Rosja zdobyła większość mandatów we wszystkich parlamentach regionalnych (39 regionów). Wg obserwatorów, oficjalny wynik tych wyborów został osiągnięty również przy pomocy manipulacji i fałszerstw, wydłużenia głosowania do 3 dni, oddawania głosów poza lokalami wyborczymi, w tym również online, włączenia do udziału w głosowaniu wyborców z okupowanego ukraińskiego Donbasu, utrudniania pracy niezależnym obserwatorom.^[21]

SYSTEM PRAWNY

W Federacji Rosyjskiej obowiązuje system prawa cywilnego. Prawo rosyjskie obejmuje zarówno skodyfikowane ustawy, np. kodeks cywilny i kodeks karny, jak i inne ustawy, które, co do zasady, muszą być zgodne z innymi odpowiednimi kodeksami. Ustawodawstwo ma najwyższą moc prawną (w porównaniu z regulaminami i innymi źródłami prawa). Trybunał Konstytucyjny może jednak unieważnić ustawy, które są niezgodne z konstytucją.^[22]

Orzecznictwo może być uznane za faktyczne źródło prawa, co oznacza że orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego zawierające interpretacje prawa wiążą wszystkie sądy, organy państwowe, osoby prawne i jednostki.^[23] Z kolei Sąd Najwyższy Federacji Rosyjskiej sprawuje nadzór sądowy nad działalnością sądów ustanowionych zgodnie z ustawą "o systemie sądownictwa Federacji Rosyjskiej" i ustawami federalnymi także, w granicach swoich kompetencji, jako sąd instancji odwoławczej i kasacyjnej.^[24]

Ponadto za część rosyjskiego systemu prawnego jest uznawane też prawo międzynarodowe,^[25] choć Rosja wycofała się z wielu tego typu zobowiązań, szczególnie po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny w Ukrainie (24.02.2022 r.)^[26]

KARA ŚMIERCI

W Federacji Rosyjskiej obowiązuje moratorium na orzekanie i wykonywanie kary śmierci.^[27] Ostatnie wykonanie egzekucji miało miejsce w sierpniu 1996 r. Kara

²⁰ Gazetaprawna.pl, Centralna Komisja Wyborcza w Rosji ogłosiła pełne wyniki wyborów parlamentarnych, 21.09.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8250672,wybory-parlamentarne-rosja-ostateczne-wyniki.html>

²¹ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Maria Domańska, Rosja: wybory bez wyboru, 20.09.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-20/rosja-wybory-bez-wyboru>

²² Uk.practicallaw.thomsonreuters, Legal systems in the Russian Federation: overview, 01.05.2021, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=\(sc.Default\)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=(sc.Default)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823)

²³ Uk.practicallaw.thomsonreuters, Legal systems in the Russian Federation: overview, 01.05.2021, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=\(sc.Default\)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=(sc.Default)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823)

²⁴ Vsrf.ru, Верховный Суд Российской Федерации, Общая информация, aktualizacja strony z 2024, <https://vsrf.ru/about/info/court/general/>

²⁵ Uk.practicallaw.thomsonreuters, Legal systems in the Russian Federation: overview, 01.05.2021, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=\(sc.Default\)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=(sc.Default)&transitionType=Default&firstPage=true#co_anchor_a450823)

²⁶ Forum18.org, "Virtually anything can be deemed to be unlawful missionary work", 11.04.2022, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2731

²⁷ Europarlament, Kara śmierci w Europie i na świecie. Najważniejsze fakty, 08.03.2019, <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/world/20190212ST025910/kara-smierci-w-europie-i-na-swiecie-najwazniejsze-fakty>

została wykonana na seryjnym mordercy. Obowiązujący od 1997 r. Kodeks Karny FR formalnie dopuszcza orzekanie kary śmierci w pięciu przypadkach: zabójstwa, zamachu na życie działacza państwowego lub społecznego, zamachu na życie sędziego lub prokuratora, zamachu na życie funkcjonariusza organów ochrony prawa, ludobójstwa. Jednak już po przystąpieniu do Rady Europy w 1996 r. Rosja zaprzestała stosowania kary śmierci. Władze FR w 1997 r. podpisały, ale do dziś nie ratyfikowały Protokołu nr 6 dot. bezwarunkowego zniesienia kary śmierci z 1983 r., który został włączony do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.^[28]

SYTUACJA BEZPIECZEŃSTWA

ANALIZA STATYSTYCZNA

W 2023 r. na terenie Federacji Rosyjskiej, w wyniku różnych przypadków naruszenia bezpieczeństwa, zginęło 249 osób (w tym najwięcej cywilów, żołnierzy Rosyjskich Sił Zbrojnych i członków Grupy Wagnera), natomiast w 2024 r. zanotowano 4783 ofiary śmiertelne (wśród których najwięcej było żołnierzy Ukraińskich Sił Zbrojnych i Rosyjskich Sił Zbrojnych oraz cywilów). Z kolei od 01.01.2025 do 12.09.2025 r. zginęły 1680 osób (w tym głównie żołnierze Ukraińskich Sił Zbrojnych i Rosyjskich Sił Zbrojnych oraz cywilów). Najwięcej ofiar od 01.01.2023 r. do 12.09.2025 r. odnotowano na terenach graniczących z Ukrainą, w obwodach kurskim i biełgorodzkim.^[29]

CHARAKTERYSTYKA SYTUACJI BEZPIECZEŃSTWA

Za bezpieczeństwo w Federacji Rosyjskiej odpowiadają Siły Zbrojne FR, wojska Gwardii Narodowej FR oraz inne formacje wojskowe, w tym ochotnicze, które współpracują i wspierają zadania rosyjskich sił zbrojnych w czasie mobilizacji, stanu wojennego, wojny, konfliktu zbrojnego, operacji antyterrorystycznej oraz w przypadku wykorzystania Sił Zbrojnych FR poza granicami Rosji.^[30]

Rosyjskie jednostki zbrojne uczestniczą w działaniach wojennych w Ukrainie, tj. na Krymie i w Donbasie od marca 2014 r., kiedy w Moskwie proklamowano aneksję Krymu wraz z Sewastopolem do Federacji Rosyjskiej.^[31] Również w marcu 2014 roku wojska rosyjskie wspierały czynnie i logistycznie działania zbrojne we wschodniej Ukrainie, w Donbasie (obwody: doniecki i ługański), wywołane przez prorosyjskich separatystów.^[32]

²⁸ Capitalpunishmentuk.org, , The end of capital punishment in Europe, <https://capitalpunishmentuk.org/europe.html>

²⁹ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

³⁰ ConsultantPlus (КонсультантПлюс-законодательство РФ кодексы и законы в последней редакции), Федеральный закон "Об обороне" от 31.05.1996 N 61-ФЗ (последняя редакция от 25.12.2023), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10591/

³¹ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Konsekwencje aneksji Krymu, 19.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>

³² OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Republiki wojenne w Donbasie rok po wybuchu konfliktu, 17.06.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-17/republiki-wojenne-w-donbasie-rok-po-wybuchu-konfliktu>

24 lutego 2022 r. prezydent Rosji W. Putin ogłosił początek pełnoskalowej wojkowej „operacji specjalnej”, która przeistoczyła się w wojnę trwającą do dzisiaj.^{[33][34]} Wg informacji przedstawiciela NATO z grudnia 2024 r., Rosja miesięcznie wysyła w rejon konfliktu w Ukrainie ok. 30 tys. żołnierzy.^[35]

Udział wojsk rosyjskich w wojnie w Ukrainie początkowo był przedstawiany przez władze FR jako konieczność zaangażowania się Rosji w obronę praw ludności rosyjskiej i rosyjskojęzycznej mieszkającej na terenie Ukrainy należącej, według władz rosyjskich do innego kręgu kulturowego tzw. świata rosyjskiego/ rosyjskiego miru. Szybko jednak okazało się, że władze rosyjskie mają inne cele, które chcą osiągnąć poprzez wojnę, tj. dążą do podporządkowania sobie całej Ukrainy i jej wszystkich zasobów oraz bogactw.^[36]

Władze FR w pierwszej fazie konfliktu chciały szybko opanować cały kraj, tj. zdobyć stolicę kraju Kijów, zdeorganizować i wyeliminować władze polityczne, rozbić ukraińską armię i przeciągnąć ukraińskie społeczeństwo na swoją stronę. Działania zbrojne były prowadzone z kilku kierunków jednocześnie, z terytorium Rosji i Białorusi, Krymu i Donbasu: na północy i północnym wschodzie (kierunki: poleski i siewierski; na Kijów i Czernihów); od wschodu (kierunek słobodzki; od strony miast Sumy i Charków); na południu (kierunek taurydzki); od strony DRL i ŁRL (kierunek donbaski).^[37]

Na przełomie marca i kwietnia 2022 r. Rosja ogłosiła wycofanie się spod Kijowa i ogólnie z północy Ukrainy, a we wrześniu 2022 r. zarządziła odwrót wojsk spod Charkowa. W październiku-listopadzie 2022 r. Ukraina przeprowadziła kontrofensywę, wojska ukraińskie wkroczyły do Chersonia i odzyskały kontrolę nad częścią obwodu chersońskiego.^[38]

Z kolei 30 września 2022 r. po pośpiesznie zorganizowanym referendum Rosja zaanektowała zdobyte części obwodu donieckiego, chersońskiego, ługańskiego i zaporoskiego.^{[39][40]}

Od połowy 2022 r. widoczne jest pogarszanie się sytuacji bezpieczeństwa na terenie Rosji, a decydujący wpływ wywiera na to ww. inwazja na Ukrainę rozpoczęta 24 lutego 2022 r.

³³ MIL.ru, Миротворческие операции Организации Объединенных Наций, brak daty publikacji, https://structure.mil.ru/mission/peacekeeping_operations.htm

³⁴ Kommersant.ru, В каких миротворческих миссиях участвовали российские военные, 06.01.2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5156005>

³⁵ BBC News - Russian Service (Би-би-си Ньюз (Новости) - Русская служба), Усиление без приглашения: как в НАТО видят будущее Украины в войне и возможных переговорах с Россией, 05.12.2024, <https://www.bbc.com/russian/articles/cz9gxnkdjqeo>

³⁶ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00), 24.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900>

³⁷ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00), 24.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900>

³⁸ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich, 23.02.2023, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/ROK%20WOJNY_OSW_2302.pdf

³⁹ UNHCR, REPORT ON THE HUMAN RIGHTS SITUATION IN UKRAINE 1 December 2024 – 31 May 2025, 60.06.2025, https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-07/2025-06-30%20OHCHR%2042nd%20periodic%20report%20on%20Ukraine_1.pdf/

⁴⁰ USDOS (US Department of State), Ukraine Russia-Occupied Areas 2024 Human Rights Report, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/08/624521_UKRAINE-RUSSIAN-OCCUPIED-AREAS-2024-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf/

W rejonach przygranicznych Rosji z Ukrainą (obwody: biełgorodzki, kurski, briański, Kraj Krasnodarski, obwód rostowski i woroneski), a także w bardziej oddalonym od Ukrainy obwodzie moskiewskim (i w samej Moskwie), dochodzi do ostrzału artyleryjskiego/rakietowego i ataków lotniczych/**dronów** ze strony sił ukraińskich. Ukraina prowadzi udane ataki dronami na rafinerie w różnych częściach Rosji ograniczając możliwości przetwarzania ropy.^{[41][42]}

W sierpniu 2024 r. armia ukraińska przeprowadziła ofensywę na terytorium Rosji, zajmując tereny przygraniczne w **obwodzie kurskim FR**, a także przygraniczne miasto **Sudża**. Według informacji strony ukraińskiej z 15 sierpnia 2024 r., opanowano 1250 km² oraz 92 miejscowości.^[43] Siły rosyjskie zwlekały z wysłaniem żołnierzy w ten region walk, kosztem wycofania jednostek z Donbasu, jednak we wrześniu 2024 r. rozpoczęły kontrofensywę, odbijając część zajętych przez Ukrainę terytoriów.^[44] W marcu 2025 r. udało im się przeprowadzić kilka udanych akcji i wypchnąć do kwietnia 2025 r. wojska ukraińskie z większości rejonów obwodu kurskiego FR (Ukraińcy obecnie kontrolują 2 miejscowości w ob. kurskim) i rozpocząć natarcie w ukraińskim obwodzie sumskim.^{[45][46]}

Obecnie bezpośrednie starcia zbrojne między armiami obu państw trwają głównie w Donbasie, a także punktowo na pograniczu obwodów ługańskiego i charkowskiego, w obwodzie zaporoskim Ukrainy oraz w obwodzie kurskim FR i w obwodzie sumskim Ukrainy.^[47]

W ww. regionach Rosji działają też ukraińskie grupy dywersyjne lub powiązane z ukraińskimi służbami specjalnymi, które atakują bazy wojskowe, składy broni czy paliw.^[48] Jedną z bardziej aktywnych organizacji partyzanckich jest **Atesh** (ogień w języku tatarskim). Atesh zbiera informacje na temat ruchów wojsk rosyjskich, głównie na okupowanym Krymie, ale także wewnątrz Rosji. Przeprowadza także akcje dywersyjne i sabotażowe: niszczy sprzęt, podkłada ładunki wybuchowe na kolei, uniemożliwiając transport itp.^[49] Odnotowano przypadki formowania oddziałów składających się z Rosjan, którzy dopuszczają się aktów dywersji na terenie Rosji. Jest to **Rosyjski Korpus Ochotniczy** i **Legion „Wolność Rosji”**. Oddziały te organizowały kilkudniowe rajdy na terytorium Rosji w obwodach przygranicznych z Ukrainą,

⁴¹ Money, "To zaczyna niepokoić Putina". Ukraińcy uderzają w naftowe imperium Rosji, 25.03.2024, <https://www.money.pl/gospodarka/to-zaczyna-niepokoic-putina-ukraincy-uderzaja-w-naftowe-imperium-rosji-7009773271849888a.html>

⁴² ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

⁴³ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Pokrowsk gotuje się do obrony. 908. dzień wojny, 20.08.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-08-20/pokrowsk-gotuje-sie-do-obrony-908-dzien-wojny>

⁴⁴ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosjanie kontratakują w obwodzie kurskim. 936. dzień wojny, 17.09.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-09-17/rosjanie-kontratakuja-w-obwodzie-kurskim-936-dzien-wojny>

⁴⁵ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosjanie zajmują Sudżę. 1119. dzień wojny, 18.03.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-03-18/rosjanie-zajmuja-sudze-1119-dzien-wojny>

⁴⁶ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Zbrodnicze rosyjskie ataki na Sumy. 1147. dzień wojny, 15.04.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-15/zbrodnicze-rosyjskie-ataki-na-sumy-1147-dzien-wojny>

⁴⁷ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Zbrodnicze rosyjskie ataki na Sumy. 1147. dzień wojny, 15.04.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-15/zbrodnicze-rosyjskie-ataki-na-sumy-1147-dzien-wojny>

⁴⁸ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

⁴⁹ BBC, Ukraine war: Atesh, the group spying on Russians in occupied Crimea, 06.01.2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-67659275>

uczestnicząc w starciach zbrojnych z rosyjską armią i niszcząc rosyjski sprzęt wojskowy.^[50]

W pierwszej połowie 2025 roku trwała intensywna wymiana ognia wokół stref przygranicznych (rejon Kurska), a źródła dokumentowały kontrofensywne działania rosyjskie mające na celu odsunięcie ukraińskich grup, które w 2024 zajęły przygraniczne terytoria (m.in. Sudża). Źródła prasowe i analizy opublikowane w tym okresie potwierdzały, że konflikt przygraniczny pozostaje aktywny i dynamiczny, z okresowymi zmianami kontroli nad pojedynczymi miejscowościami.^{[51][52]}

W okresie wiosna – jesień 2025 roku ACLED odnotował wzrost ataków na infrastrukturę energetyczną po obu stronach frontu. ACLED podkreśla również trend nasilenia ataków na rafinerie i instalacje przetwórstwa paliwowego, prowadzonych przez Ukrainę w celu ograniczenia rosyjskich możliwości logistycznych oraz ruchów zaopatrzeniowych (w tym we wrześniu i październiku 2025 roku).^{[53][54]}

W nocy z 14 na 15 października 2025 roku, ukraińskie drony przeprowadziły atak na obiekty przemysłowe w rejonie Uralu w azjatyckiej części Rosji, oddalonej o około 1,500 km od linii frontu w Ukrainie. Operacja miała charakter uderzenia z powietrza przy użyciu bezzałogowców dalekiego zasięgu. W wyniku eksplozji doszło do uszkodzeń infrastruktury przemysłowej w regionie. Lokalne media rosyjskie potwierdziły zdarzenia i informowały o działaniach rosyjskich systemów obrony przeciwlotniczej w reakcji na atak. Ataki były częścią serii ukraińskich operacji dronowych wymierzonych w cele strategiczne na terytorium Rosji.^[55]

Rosja posiada bazy wojskowe i wojsko rozmieszczone w krajach byłego ZSRR (w tym w Armenii,^[56] Białorusi,^{[57][58]} Kirgistanie,^[59] i Tadżykistanie^[60]). Wojsko rosyjskie stacjonuje także na terenie nieuznawanych terytoriów Naddniestrza (Mołdawia), Abchazji^[61] i Osetii Pd.^[62] (Gruzja). FR jest obecna również w Syrii (skąd większość

⁵⁰ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

⁵¹ Reuters, Kursk offensive: A timeline of Ukraine's attack and Russia's fightback, 13.03.2025, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-attack-russias-fightback-kursk-2025-03-12/>

⁵² Reuters, Russian troops battle last Ukrainian forces in Kursk region, 16.03.2025, <https://www.reuters.com/world/europe/russian-troops-battle-last-ukrainian-forces-kursk-region-2025-03-16/>

⁵³ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), Europe and Central Asia Overview: September 2025, 05.09.2025, <https://acleddata.com/update/europe-and-central-asia-overview-september-2025/>

⁵⁴ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), Ukraine war situation update: 24 – 30 May 2025, 11.06.2025, <https://acleddata.com/update/ukraine-war-situation-update-24-30-may-2025/>

⁵⁵ Belsat.pl, Ural padł. Ukraińskie drony atakują cele już w azjatyckiej części Rosji, 07.10.2025, <https://pl.belsat.eu/89341794/ural-padl-ukrainskie-drony-atakuja-cele-juz-w-azjatyckiej-czesci-rosji>

⁵⁶ Euro News, Russia increasing military presence in Armenia, Ukraine's military intelligence claims, 08.07.2025, <https://www.euronews.com/2025/07/08/russia-increasing-military-presence-in-armenia-ukraines-military-intelligence-claims/>

⁵⁷ RFE/RL (Radio Free Europe / Radio Liberty), 1405th artillery ammunition base, 10.09.2025, <https://www.rferl.org/a/zapad-2025-map-belarus-russia-exercises/33525992.html/>

⁵⁸ United24media, New Military Base Under Construction in Belarus May Host Russian Oreshnik Missiles 10.09.2025, <https://united24media.com/latest-news/new-military-base-under-construction-in-belarus-may-host-russian-oreshnik-missiles-11524/>

⁵⁹ Kyrgyzstan News Line, Russia raises military efficiency of its military bases in Tajikistan and Kyrgyzstan, 01.10.2025, <https://newslinekg.com/article/869557/>

⁶⁰ Kyrgyzstan News Line, Russia raises military efficiency of its military bases in Tajikistan and Kyrgyzstan, 01.10.2025, <https://newslinekg.com/article/869557/>

⁶¹ Bloomsbury Intelligence and Security CIC, Abkhazia's Naval Base - Russia's New Foothold in Georgia, 01.10.2024, <https://bisi.org.uk/reports/abkhazias-naval-base-russias-new-foothold-in-georgia/>

⁶² Foreign Policy Research Institute, Russian Influence Operations in Georgia: A Threat to Democracy and Regional Stability, 13.03.2025, <https://www.fpri.org/article/2025/03/russian-influence-operations-in-georgia-a-threat-to-democracy-and-regional-stability/>

wojsk rosyjskich wycofała się po obaleniu prezydenta Assada, obecnie sprawując kontrolę nad dwiema bazami w Tartusie i Hmeimim).^{[63][64]}

Rosyjscy żołnierze i policjanci uczestniczą również w misjach pokojowych ONZ w takich krajach jak: Demokratyczna Republika Kongo, Sahara Zachodnia, Republika Środkowoafrykańska, Kosowo, Cypr, Sudan Południowy i Republika Sudan.^{[65][66]}

Oprócz oddziałów armii, za granicą, głównie w Afryce i na Bliskim Wschodzie (w Burkina Faso, Republice Środkowej Afryki, Libii, Mali, Nigrze, Sudanie i Syrii), stacjonują prywatne rosyjskie firmy najemnicze.^[67] Najbardziej znaną tego typu firmą była **Grupa Wagnera**, należąca do nieżyjącego już Jewgienija Prigożyna. W zamian za usługi wojskowe firmy Prigożyna otrzymywały intratne kontrakty na eksploatację surowców naturalnych (złota, diamentów, ropy naftowej i drewna). Obecnie kontakty i kontrakty Wagnerowców zostały przejęte przez inne spółki wojskowe, które są jednak w całości podporządkowane ministerstwu obrony, tworząc tzw. **Korpus Afrykański**.^[68]

Polityka Rosji wobec mniejszości muzułmańskich, interwencje w Syrii oraz działania skierowane przeciw islamskim rebeliantom w Afryce przyczyniły się do wzrostu zagrożenia terrorystycznego w tym kraju. Na terenie Rosji aktywne są komórki **Państwa Islamskiego**, które w 2024 r. udowodniło swoją zdolność do przeprowadzania masowych zamachów terrorystycznych, detonując ładunki wybuchowe na terenie hali widowiskowej pod Moskwą.^[69] Rosyjskie służby ogłosiły zatrzymanie 11 uczestników zamachu, w tym czterech bezpośrednich sprawców. Według części mediów amerykańskich, zamach miał zostać przygotowany przez komórki **Państwa Islamskiego – Chorasana (ISIS-K)**. Jest to grupa terrorystyczna powstała w 2015 r. w Afganistanie jako filia Państwa Islamskiego w Syrii, w której strukturach dużą rolę odgrywają m.in. Tadżycy i Uzbegy.^{[70][71]} Konsekwencją tego zamachu była zakrojona na dużą skalę kontrola legalności pobytu osób pochodzących z Azji Centralnej oraz duża skala ich wydaleń, co spowodowało z kolei masowe wyjazdy z Rosji osób pochodzących z ww. regionu.^[72]

Zamachy terrorystyczne, ataki na policję i wojsko i krótkookresowe operacje specjalne mają miejsce także na **Kaukazie Północnym**, które na ogół nie są prowadzone na dużą skalę. Według niezależnego portalu o nazwie Węzeł Kaukaski, w 2023 r., w tym regionie odnotowanych zostało tam łącznie 14 ofiar śmiertelnych, wśród

⁶³ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

⁶⁴ Reuters, Syria's Sharaa tells Putin he will respect past deals with Moscow, 15.10.2025, <https://www.reuters.com/world/putin-syrias-sharaa-discuss-fate-russian-military-bases-wednesday-kremlin-says-2025-10-15/>

⁶⁵ MIL.ru, Миротворческие операции Организации Объединенных Наций, brak daty publikacji, https://structure.mil.ru/mission/peacekeeping_operations.htm

⁶⁶ Kommersant.ru, В каких миротворческих миссиях участвовали российские военные, 06.01.2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5156005>

⁶⁷ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

⁶⁸ PISM (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), Nie tylko Wagner. Półprywatne firmy wojskowe w Rosji, 10.11.2023, <https://pism.pl/publikacje/nie-tylko-wagner-polprywatne-firmy-wojskowe-w-rosji>

⁶⁹ The New York Times, Russia's Battle With Extremists Has Simmered for Years, 24.03.2024, <https://www.nytimes.com/2024/03/24/world/europe/russia-extremism-isis-syria.html>

⁷⁰ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Islamiści i „śląd ukraiński”. Zamach terrorystyczny pod Moskwą, 23.03.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-23/islamisci-i-sladd-ukrainski-zamach-terrorystyczny-pod-moskwa>

⁷¹ Tygodnikpowszechny.pl, Co wynika z zamachu pod Moskwą: terroryści i blamaż służb Putina, 27.03.2024, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/co-wynika-z-zamachu-pod-moskwa-terrorysci-i-blamaz-sluzb-putina-tematy-tygodnika-186669>

⁷² Radio Free Europe/Radio Liberty, Mass Exit Of Migrant Workers Is Changing The Face Of Russia's Taxi Scene, 08.10.2024, <https://www.rferl.org/a/russia-taxis-central-asian-migrant-workers/33150193.html>

których byli głównie tzw. bojownicy z nielegalnych ugrupowań zbrojnych lub osoby podejrzewane o taką działalność, natomiast w 2024 r. odnotowano 55 ofiar śmiertelnych, w większości uczestników ataku na cerkiew i synagogę w Derbencie, w Dagestanie.^{[73][74]} Z kolei z Danych ACLED wynika, że w pierwszych trzech kwartałach 2025 r. na Kaukazie Północnym (jedynie w Dagestanie) odnotowano 3 ofiary śmiertelne w wyniku tego rodzaju ataków.^{[75][76]}

USTAWODAWSTWO SPECJALNE

Władze rosyjskie nie wprowadziły jak na razie ustawodawstwa specjalnego na terenie całej Federacji Rosyjskiej. Pełnoskalową wojnę w Ukrainie określają mianem Specjalnej Operacji Wojskowej i to jest jedyne oficjalnie dopuszczalne w Rosji określenie działań rosyjskich w tym kraju. Za nieprzestrzeganie tej terminologii grozi odpowiedzialność administracyjna i karna w całej Rosji.^{[77][78]}

Ponadto okresowo, władze mogą wprowadzić na podstawie ustawy „o przeciwdziałaniu terroryzmowi” tzw. „Kompleksową Operację Antyterrorystyczną” (ros. Комплексная Террористическая Операция / КТО, w źródłach również jako reżim КТО lub „operacja antyterrorystyczna”). Kilkuniedniowe operacje КТО miały miejsce przez kilka dni (od 22 maja 2023 r.) w obwodzie biełgorodzkim z powodu akcji dywersyjnej przeprowadzonej przez bojowników tzw. Rosyjskiego Korpusu Ochotniczego i Legionu Wolnej Rosji, które walczą po stronie Ukrainy i stamtąd też przeniknęły na teren ww. obwodu.^[79]

Miesiąc później, tj. 24 czerwca 2023 r., z powodu próby przewrotu państwowego i marszu na Moskwę J. Prigożina i jego prywatnej firmy wojskowej „Grupa Wagnera”, władze FR wprowadziły КТО w kilku regionach Rosji, tj. w Moskwie, obwodzie moskiewskim, woroneskim i rostowskim.^[80] Po zawarciu ugody i wycofaniu się oddziałów Prigożina ze szturmu na Moskwę i z Woroneża władze odwołały КТО w ww. regionach (26.06.2023 r.).^[81]

⁷³ Kavkaz-uzel.net, Инфографика. Статистика жертв на Северном Кавказе, odczyt. 09.10.2024, <https://www.kavkaz-uzel.eu/rubric/1103>

⁷⁴ Kavkaz-uzel.eu, 4 человека погибли и 1 ранен в ходе вооруженного конфликта на Северном Кавказе в IV квартале 2024 года, 3.01.2025, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/407209>,

⁷⁵ Kavkaz-uzel.eu, В марте 2025 года в ходе вооруженного конфликта на Северном Кавказе жертв зафиксировано не было, 7.04.2025, <https://www.kavkazuzel.com/articles/410212>

⁷⁶ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

⁷⁷ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), ROK WOJNY w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich, 02.2023, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/ROK%20WOJNY_OSW_2302.pdf

⁷⁸ Ovd.info, Репрессии в России в 2023 году. Обзор ОВД-Инфо, 18.12.2023, <https://data.ovd.info/repressii-v-rossii-v-2023-godu-obzor-ovd-info#1>

⁷⁹ Dw.com, Контртеррористическая операция в РФ: что такое "режим КТО", 24.06.2023, <https://www.dw.com/ru/kontterroristiceskaa-operacia-v-rossii-cto-takoe-rezim-cto/a-66020872>

⁸⁰ Fontanka.ru, Режим КТО – какие штрафы и сроки грозят за его нарушение, 24.06.2023, <https://www.fontanka.ru/2023/06/24/72430838/>

⁸¹ Newdaynews.ru, В трех регионах России отменили режим контртеррористической операции, 26.06.2023, <https://newdaynews.ru/politics/799169.html>

Z kolei 10 sierpnia 2024 r. KTO zostało wprowadzone w regionie przygranicznym (obwód kurski, briański i biełgorodzki) w związku z atakiem ukraińskich oddziałów na obwód kurski.^{[82][83]}

Kilkudniowe KTO było również wprowadzane przez władze w paru rejonach **Kaukazu Północnego**, w tym np. na początku marca 2024 r. władze wprowadziły na 2 dni reżim KTO w Inguszetii w związku ze strzelaniną, jaka miała miejsce w rejonie kilku ulic w Karabulaku.^{[84][85]} Do strzelanin, napadów na policjantów i zatrzymań osób podejrzewanych o przygotowywanie ataków terrorystycznych w Inguszetii doszło 3 razy w ciągu września i października 2024 r.^[86] Przez kilka dni w marcu oraz w czerwcu 2024 r., a także w marcu 2025 r. KTO obowiązywało w kilku rejonach Dagestanu, w tym w Machaczkale i Derbencie, głównie z powodu strzelanin do jakich dochodziło w czasie prób kontroli grup mężczyzn posiadających broń. Władze oskarżyły ich o przynależność do Państwa Islamskiego.^[87] Podobnie sytuacja wyglądała w Czeczenii, gdzie w lutym 2024 r. w Gudermesie doszło do napadu na policjantów na punkcie kontrolnym oraz w lutym 2025 r. w rejonie aczchoj-martanowskim. Każde takie wydarzenie powodowało ogłoszenie reżimu KTO w danym rejonie Czeczenii, który trwał kilka dni.^[88]

W kwietniu i maju 2025 roku władze rosyjskie wprowadziły kilkudniowy KTO w Inguszetii, w odpowiedzi na serię strzelanin i zamachów na funkcjonariuszy służb porządkowych. Podobne środki podjęto w Czeczenii, w tym w Gudermesie w lutym 2024 roku oraz w rejonie aczchoj-martanowskim w lutym 2025 roku. W ramach KTO władze lokalne miały m.in. prawo do wprowadzenia godzin policyjnych, blokad dróg oraz przeprowadzania masowych zatrzymań podejrzanych osób.^[89]

SYTUACJA LUDNOŚCI CYWILNEJ

Według danych ACLED, w 2023 r. w różnego rodzaju incydentach śmierć poniosło 112 cywilów, z kolei w 2024 r. odnotowano 614 ofiar cywilnych, zaś w okresie od 01.01.2025 roku do 12.09.2025 roku, 263 ofiary cywilne. W całym okresie od początku 2023 do 12 września 2025 r. najbardziej niebezpiecznymi regionami były przygraniczne (z Ukrainą) obwody: **biełgorodzki** (328 ofiar cywilnych), **kurski** (332 ofiar cywilnych), **moskiewski** (152 ofiar cywilnych) i **Republika Czeczenii** (44 ofiary cywilne). W obwodach biełgorodzkim i kurskim ludność cywilna była ofiarą przede wszystkim działań wojennych, tj. ostrzałów rakietowych i ataków dronowych, natomiast na liczbę ofiar w obwodzie moskiewskim wpłynął pojedynczy zamach terrorystyczny na

⁸² Reuters, Russia imposes anti-terrorism measures in three border regions, agencies say, quoting officials, 10.08.2024, <https://www.reuters.com/world/europe/russia-imposes-anti-terrorism-measures-three-border-regions-agencies-say-quoting-2024-08-09/>

⁸³ Dzen.ru, Самый масштабный режим КТО в истории: зачем его ввели в Курской и еще двух областях, 10.08.2024, <https://dzen.ru/a/ZrcfS87WAUdueWcF?ysclid=m9kau3y3mm298342336>,

⁸⁴ Ria.ru, Калиматов призвал жителей Ингушетии сохранять спокойствие из-за КТО в Карабулаке, 02.03.2024, <https://ria.ru/20240302/spokoystvie-1930764280.html>

⁸⁵ Svoboda.org, В Ингушетии полиция вступила в перестрелку с неизвестными, 03.03.2024, <https://www.svoboda.org/a/v-inguszetii-politsiya-vstupila-v-perestrelku-s-neizvestnymi/32845783.html>

⁸⁶ Kavkaz-uzel.eu, Ингушетия. Хроника терактов, обстрелов и похищений, 14.10.2024, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/122475>

⁸⁷ Kavkaz-uzel.eu, Дагестан: хроника террора (1996-2025 годы), 6.03.2025, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/73122>

⁸⁸ Kavkaz-uzel.eu, Чечня после КТО: диверсии, теракты, похищения, 9.04.2025, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/155726>

⁸⁹ Specialeurasia.com, Terrorism and Security Operations in the Russian Federation: April 2025 Review, 28.04.2025, <https://www.specialeurasia.com/2025/04/28/terrorism-russia-april-2025/>

halę widowiskową, zorganizowany przez Państwo Islamskie (139 ofiar zamachu). Z kolei czwarta w ww. okresie spośród rosyjskich regionów pod względem liczby ofiar była Republika Czeczenia, głównie z powodu zestrzelenia przez rosyjską obronę przeciwlotniczą azerbejdżańskiego samolotu lecącego z Baku do Groznego, który został przekierowany z Rosji i rozbił się w okolicach Aktau (Kazachstan), co spowodowało śmierć 38 osób.^{[90][91]}

W maju 2025 r. Ukraina przeprowadziła także operację lądową w Tiotkino (w rejonie głuszkowskim obwodu Kurskiego), przekraczając granicę i atakując cele po stronie rosyjskiej. Cierpienia ludności cywilnej w regionie potęgowane są przez ostrzały i ataki dronowe, które prowadzą do zniszczeń infrastruktury oraz zagrożeń dla mieszkańców przygranicznych miejscowości. W październiku 2025 roku obwody kurski i biełgorodzki nadal pozostają regionami o podwyższonym ryzyku – w Biełgorodzie, 6 października, ukraińska rakietą zabiła co najmniej dwie osoby, a gubernator regionu ostrzegł o możliwych przerwach w dostawie prądu w wyniku ataków rakietowych i dronowych. W tym samym czasie, rosyjskie źródła wojskowe zadeklarowały prowadzenie ofensywnych działań w rejonach Kurska i Sumy, mających na celu wypieranie ukraińskich oddziałów od własnej granicy..^{[92][93][94][95]}

⁹⁰ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

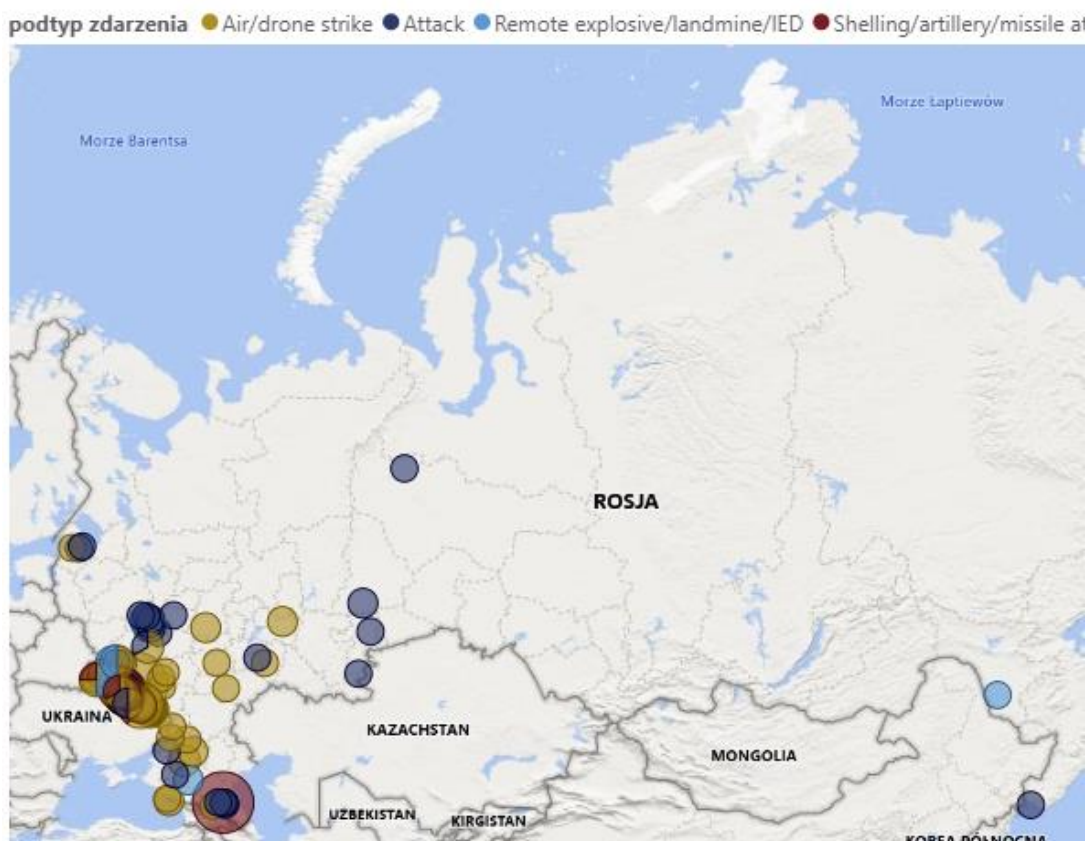
⁹¹ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Katastrofa azerbejdżańskiego samolotu: Moskwa pod presją Baku, 27.12.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-12-27/katastrofa-azerbejdzanskogo-samolotu-moskwa-pod-presja-baku>

⁹² The Moscow Times, Ukrainian Rocket Attack on Belgorod Kills 2 After Drone Strikes Knock Out Power, 06.10.2025, <https://www.themoscowtimes.com/2025/10/06/ukrainian-rocket-attack-on-belgorod-kills-2-after-drone-strikes-knock-out-power-a90725>

⁹³ Kyiv Post, Russia's Belgorod Issues Blackout Warning Amid Missile Strike Claims, 12.10.2025, <https://www.kyivpost.com/post/61919/>

⁹⁴ ISW (Institute for the Study of War), Russian Offensive Campaign Assessment, October 15, 2025, 15.10.2025, <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-october-15-2025/>

⁹⁵ Euromaidan Press, Ukraine launches new border offensive in Kursk, despite Russian complete "liberation" claims, 05.05.2025, <https://euromaidanpress.com/2025/05/05/ukraine-launches-new-border-offensive-in-kursk-despite-russian-complete-liberation-claims/>

Mapa. Regiony największego ryzyka dla ludności cywilnej w okresie: 12.09.2024-12.09.2025, na podstawie danych ACLED.^[96]

ZAGROŻENIA DLA CYWILÓW ZWIĄZANE Z KONFLIKTEM ZBROJNYM

DZIAŁANIA WOJENNE

Działania wojenne w strefie przyfrontowej, toczone się od 24.02.2022 r. spowodowały co najmniej 698 ofiar śmiertelnych wśród cywilów, najwięcej w obwodzie biełgorodzkim (319) i kurskim (251). Ponadto zanotowano 45 ofiar śmiertelnych w ob. briańskim oraz po kilka ofiar w obwodzie moskiewskim (5) i Moskwie (5), Kraju Krasnodarskim (6), obwodzie rostowskim (8) oraz pojedyncze ofiary w obwodach lipieckim (3), sarańskim (2), omskim (1), Republice Osetii Płn. (1), Petersburgu (1). Większość ofiar była konsekwencją ukraińskiego ostrzału z użyciem dronów lub rakiet.^[97]

Największy atak miał miejsce 30 grudnia 2023 r., kiedy to rakiety armii ukraińskiej spadły na Biełgorod, powodując śmierć 25 osób. Rannych zostało ponad 108 osób, a kilkadziesiąt budynków i samochodów zostało zniszczonych. W maju 2024 r.

⁹⁶ Opracowanie własne WIKP na podstawie danych ACLED i OpenStreetMap

⁹⁷ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

ukraińskie ataki rakietowe na Biełgorod spowodowały 18 ofiar śmiertelnych i 25 rannych.^[98]

We wrześniu 2024 r. podczas kontrofensywy w obwodzie kurskim, na skutek rosyjskiego ataku z powietrza w okolicach miasta Sudża zginęło co najmniej 23 cywilów. Strona rosyjska i ukraińska oskarżają się wzajemnie o przeprowadzenie tego ataku.^[99]

Do kolejnych znaczących ataków powietrznych ze strony sił ukraińskich na obwód kurski doszło w okresie od 10 do 22 września 2024 r. Z ich powodu zginęło 21 mieszkańców cywilnych w tym regionie. Miesiąc wcześniej, tj. w sierpniu 2024 r. ukraińskie ataki dronowe spowodowały 13 ofiar w ob. kurskim. W ciągu całego października aż do początków listopada 2024 kilkakrotne ataki dronami ze strony sił ukraińskich zabiły łącznie 22 osoby w ob. kurskim.^[100]

1 lutego 2025 roku, o godzinie 17:54, w miejscowości Sudża w obwodzie kurskim, kontrolowanej przez Ukrainę, w wyniku uderzenia przypuszczalnie kierowanej bomby szybującej w budynek dawnej szkoły z internatem, w którym schronienie znalazło 95 cywilów, zginęło początkowo czterech mieszkańców, a liczba ofiar śmiertelnych wzrosła do sześciu w dniu 5 lutego; obie strony konfliktu wzajemnie oskarżały się o dokonanie tego ataku.^[101]

3 lutego 2025 roku w Moskwie, w północno-zachodniej części miasta, doszło do eksplozji w kompleksie mieszkalnym, w której zginął dowódca ochotniczego batalionu „ArBat” samozwańczej Donieckiej Republiki Ludowej, jego ochroniarz oraz przypadkowa kobieta, a kilku innych zostało rannych; sprawca samobójczego zamachu, zwerbowany według rosyjskiego śledztwa przez ukraińskie służby, również poniósł śmierć.^[102]

6 lutego 2025 roku ukraińskie drony przeprowadziły cztery ataki w rejonie Wałujki w obwodzie biełgorodzkim, z czego dwa zostały zestrzelone, natomiast w miejscowości Łogaczewka jeden z dronów zrzucił ładunek wybuchowy na samochód, zabijając trzech cywilów – mężczyznę oraz dwie kobiety w wieku 14 i 18 lat.^[103]

16 lutego 2025 roku dron uderzył w samochód osobowy na wjeździe do wsi Grafowka w rejonie krasnojarskim obwodu biełgorodzkiego, zabijając trzech mężczyzn.^[104]

⁹⁸ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

⁹⁹ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰⁰ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰¹ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰² ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰³ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰⁴ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

10 marca 2025 roku doszło do ostrzału centrum handlowego „Dobrynia” w miejscowości Bielaja w obwodzie biełgorodzkim, w wyniku którego zginęło pięć osób cywilnych, a dziewięć, w tym czworo dzieci, zostało rannych.^[105]

11 marca 2025 roku, w miejscowości Jam w rejonie Domodiedowo w obwodzie moskiewskim, po zestrzeleniu ukraińskich dronów przez rosyjską obronę przeciwlotniczą, ich szczątki spadły na parking należący do przedsiębiorstwa rolnego „Miratorg”, powodując śmierć trzech pracowników, zniszczenie 20 samochodów i uszkodzenie kolejnych 20.^[106]

15 marca 2025 roku, według Komitetu Śledczego Federacji Rosyjskiej, ukraińskie wojsko ostrzelało, przy użyciu artylerii, wieś Machnówka w rejonie sudżańskim obwodu kurskiego, zabijając dziewięciu cywilów. Na początku kwietnia tego samego roku podobny ostrzał miał miejsce w pobliskiej wsi Gujewo, gdzie zginęło sześć osób cywilnych próbujących ewakuować się z rejonu walk.^[107]

DZIAŁANIA PARTYZANCKIE

W okresie od początku 2023 r. do 12 września 2025 r. na terenie Rosji nie odnotowano działań partyzanckich, których ofiarą byłaby ludność cywila należy jednak zaznaczyć, że na terytorium Federacji Rosyjskiej prowadzone są działania dywersyjne.

Najpoważniejszy incydent miał miejsce 31 maja 2025 roku w rejonie Wygoniczi w obwodzie briańskim, gdy około godziny 22:00 na moście nad autostradą A240 eksplodowały ładunki umieszczone na podporach, powodując zawalenie się konstrukcji na przejeżdżający pociąg pasażerski relacji Klimow–Moskwa; zginęło siedem osób, w tym maszynista, a 127 zostało rannych, wśród nich dziewięciu członków załogi i troje dzieci. Według rosyjskiego Komitetu Śledczego atak ten został zorganizowany przez ukraiński wywiad i przeprowadzony przez nadzorowaną przez niego grupę dywersyjną, a użytym materiałem wybuchowym miał być C-4.^[108]

DZIAŁANIA ODWETOWE

W okresie od początku 2023 r. do 12 września 2025 r. na terenie Rosji nie odnotowano działań odwetowych ze strony wojsk rosyjskich, których ofiarą byłaby ludność cywilna.

¹⁰⁵ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰⁶ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰⁷ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹⁰⁸ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

SYTUACJA HUMANITARNIA W STREFACH KONFLIKTU ZBROJNEGO

Okresowo w obwodach biełgorodzkim i kurskim są zamykane szkoły i sklepy. Ostrzał artyleryjski niszczy infrastrukturę cywilną w obu regionach, w tym domy, przedszkola i szkoły. Niektóre szkoły prowadzą nauczanie zdalne.^{[109][110]}

Jesienią 2024 r. w kilku miejscowościach ob. kurskiego domy lokalnych mieszkańców, a także sklepy zostały splądrowane i/lub okradzione, o co oskarżają się obie strony konfliktu, z tym że najwięcej potwierdzonych danych wskazuje na działania żołnierzy rosyjskich.^[111]

W Biełogrodzie w dniu 10 września 2025 roku władze ogłosiły tymczasowe zamknięcie centrów handlowych i przeniesienie zajęć szkolnych na zdalne nauczanie, w związku z ostrzałami dronów ze strony Ukrainy. Szef regionu, gubernator Vyacheslav Gladkov, przekazał, że ataki uszkodziły budynek władz regionalnych oraz jeden dom, choć nie zgłoszono ofiar. W tym samym komunikacie zaznaczono, że lokalne szkoły zostały objęte trybem nauczania online, natomiast uczelnie wyższe miały decydować indywidualnie o formie zajęć (stacjonarne lub zdalne).^[112]

ZAGROŻENIA DLA CYWILÓW NIEZWIĄZANE Z KONFLIKTEM ZBROJNYM

TERRORYZM

Terroryzm pozostaje nadal poważnym problemem na terenie Federacji Rosyjskiej.

W dniu 22 marca 2024 r. doszło w Rosji do jednego z najkrwawszych zamachów terrorystycznych od czasów ataku na Dubrowkę w 2002 r. i zamachu na szkołę w Biesłanie w 2004 r. W godzinach popołudniowych ww. 22 marca 2024 r. w podmoskiewskim Krasnogorsku do sali koncertowej *Crocus City Hall* wtargnęło około 4-5 zamaskowanych mężczyzn uzbrojonych w broń automatyczną, którzy otworzyli ogień do przebywających w budynku cywilów, a następnie zdetonowali ładunki wybuchowe, co wywołało pożar i doprowadziło do zawalenia się dachu. Liczba ofiar ataku terrorystycznego to co najmniej 137 zabitych osób i ok. 140 osób rannych. Do odpowiedzialności za ten zamach przyznało się Państwo Islamskie Chorasán (ISIS-K). Jest to grupa terrorystyczna powstała w 2015 r. w Afganistanie jako filia Państwa Islamskiego w Syrii, w której strukturach dużą rolę odgrywają m.in. Tadżycy i Uzbegy.^{[113][114]}

¹⁰⁹ Reuters, Ukraine's attacks on Belgorod disrupt school sessions, governor says, 02.09.2024,

<https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-attacks-belgorod-disrupt-school-sessions-governor-says-2024-09-02/>

¹¹⁰ BBC, Russia: Schools and shops shut in Belgorod amid air strikes, 16.03.2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-68586062>

¹¹¹ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹¹² The Moscow Times, Belgorod Shuts Down Malls, Moves School Lessons Online Amid Large-Scale Drone Attack, 10.09.2025, <https://www.themoscowtimes.com/2025/09/10/belgorod-shuts-down-malls-moves-school-lessons-online-amid-large-scale-drone-attack-a90483>

¹¹³ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Islamiści i „ślad ukraiński”. Zamach terrorystyczny pod Moskwą, 23.03.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-23/islamisci-i-sl%C4%85d-ukrai%C5%84ski-zamach-terrorystyczny-pod-moskwa>

¹¹⁴ Tygodnikpowszechny.pl, Co wynika z zamachu pod Moskwą: terroryści i blamaż służb Putina, 27.03.2024, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/co-wynika-z-zamachu-pod-moskwa-terrorysci-i-blamaz-sluzb-putina-tematy-tygodnika-186669>

23 czerwca 2024 r. w Republice Dagestanu doszło do dwóch równoległych ataków w Derbencie: na kościół prawosławny oraz na synagogę. Doszło także do starć napastników z policją. Zginęło co najmniej 21 osób, w większości policjantów oraz co najmniej dwóch cywilów. O atak została oskarżona rodzina (synowie) jednego z lokalnych urzędników.^[115]

24 kwietnia 2025 roku, w Derbencie (Dagestan) zatrzymano czterech mężczyzn podejrzanych o planowanie zamachu bombowego i zbrojnego ataku na lokalny komisariat policji. W trakcie operacji jeden z podejrzanych zginął, a w aresztach znaleziono komponenty do improwizowanych ładunków wybuchowych.^[116]

W raporcie ICCT (International Centre for Counter-Terrorism) / GLOBSEC (Global Security Forum) z 30 września 2025 r. pod tytułem Russia's Crime-Terror Nexus: Criminality as a Tool of Hybrid Warfare opisano kwestię łączenia przez rosyjski system bezpieczeństwa działań przestępczych z operacjami o charakterze terrorystycznym, z zupełnie świadomym wykorzystaniem sieci kryminalnych jako instrumentu państwowej agresji i destabilizacji. W raporcie wskazano, że powiązania między światem przestępczym a działalnością terrorystyczną w Rosji opierają się na rekrutacji i wykorzystaniu osób z marginesu społecznego – nieformalnych sieci przestępczych czy gangsterów – również spośród rosyjskojęzycznych migrantów w Europie, którzy są szkoleni lub inspirowani, by działać jako wykonawcy sabotażu lub operacji wywiadowczych.^{[117][118]}

Autorzy raportu podkreślają również, że ww. struktury działają jako powiązana sieć służb specjalnych i grup przestępczych, co umożliwia władzom rosyjskim wiarygodne zaprzeczanie własnemu udziałowi w przeprowadzanych atakach – państwo może odcinać się od odpowiedzialności, gdy operacje są wykonywane przez pośredników ze świata przestępczego. W kontekście wojny z Ukrainą i konfliktu z Zachodem analitycy zwracają uwagę, że Rosja używa tych sieci do finansowania sabotażu, operacji informacyjnych, ataków na infrastrukturę i operacji wywiadowczych w Europie (np. podpalenia, ataki cybernetyczne, infiltracje), tak by rozszerzyć walkę poza linię frontu. Ten model – łączenie kryminalnych kanałów z działaniami quasi-terrorystycznymi – staje się zdaniem autorów centralnym filarem rosyjskiej strategii hybrydowej, pozwalającym na eskalację działań w „szarej strefie” bez formalnego wypowiedzenia wojny.^{[119][120]}

POZAPRAWNE EGZEKUCJE, UPROWADZENIA, POGROMY

Do porwań i bezprawnych egzekucji nadal dochodzi w regionie Kaukazu Północnego. Od początku 2023 r. ACLED odnotował w Czeczenii 17 przypadków ataków na

¹¹⁵ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 12.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹¹⁶ Specialeurasia, Terrorism and Security Operations in the Russian Federation: April 2025 Review, 28.04.2025, <https://www.specialeurasia.com/2025/04/28/terrorism-russia-april-2025/>

¹¹⁷ ICCT (International Centre for Counter-Terrorism), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, https://icct.nl/sites/default/files/2025-09/Russia%20Crime%20Terror%20Nexus_Criminality%20as%20a%20Tool.pdf

¹¹⁸ GLOBSEC (Global Security Forum), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/russias-crime-terror-nexus-criminality-tool-hybrid-warfare-europe/>

¹¹⁹ ICCT (International Centre for Counter-Terrorism), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, https://icct.nl/sites/default/files/2025-09/Russia%20Crime%20Terror%20Nexus_Criminality%20as%20a%20Tool.pdf

¹²⁰ GLOBSEC (Global Security Forum), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/russias-crime-terror-nexus-criminality-tool-hybrid-warfare-europe/>

cywilów, w Dagestanie – 1. Jak na razie nie było doniesień o spowodowaniu przez nie ofiar śmiertelnych. Większość z nich stanowiły zatrzymania osób postrzeganych jako krytycy Kadyrowa, (w tym podejrzanych o podpalenia samochodów należących do szefa Czeczenii i jego krewnych) oraz członkowie rodzin działaczy emigracyjnych. Ponadto według wyników śledztwa ze stycznia 2025 r., czeczeński batalion o nazwie „Achmat” celowo porywa z innych regionów Rosji ochotników rosyjskich i przetrzymuje ich w więzieniach przez długi czas, aby „wymienić” na żołnierzy czeczeńskich, którzy popełnili przestępstwa na froncie w Ukrainie, za co czeka ich degradacja lub inne kary. Pod koniec lutego 2025 r. pojawiły się również doniesienia o przetrzymywaniu przez służby czeczeńskie ok. 150 ukraińskich jeńców wojennych w celu wykorzystania ich w czasie późniejszych negocjacji pokojowych dot. między innymi zniesienia sankcji na Rosję. W Czeczenii odnotowano także przypadki zatrzymań i porwań osób należących do mniejszości LGBTQI+, kompromitowanych wcześniej poprzez różne nagrania video, które rozpowszechniane są w Internecie.^[121]

PRZEMOC STOSOWANA W TRAKCIE DEMONSTRACJI I PROTESTÓW

Wg danych ACLED, od początku 2023 roku do 12 września 2025 roku na terytorium Federacji Rosyjskiej miało miejsce 1062 protesty (z czego w przypadku 86 odnotowano interwencję służb – w tym najwięcej, bo 22 interwencje w samej Moskwie). We wspomnianym okresie nie odnotowano ofiar śmiertelnych zarówno po stronie protestujących jak i organów siłowych.^[122]

Największe, ogólnokrajowe fale protestów miały miejsce bezpośrednio po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę tj po 24 lutego 2022 roku. W całej Rosji dochodziło wówczas do demonstracji antywojennych, w tym do jednoosobowych pikiet, mających w dużej mierze charakter spontaniczny. Największe nasilenie osiągnęły w 2022 r.^[123] W kolejnych latach miały one mniejszą skalę, ale nadal uczestnicy byli zatrzymywani. W 2023 r. zatrzymanych zostało z tego powodu 274 osób, a w 2024 r. – 41. Od początku 2025 roku do 12 września 2025 roku odnotowano łącznie 317 protestów (w tym w 24 przypadkach odnotowano interwencję organów siłowych). W ogólnodostępnych źródłach nie znaleziono wiarygodnych lub oficjalnych informacji nt. dokładnej liczby osób zatrzymanych w związku z interwencją w trakcie protestów w okresie od stycznia do października 2025 roku. Od początku stycznia 2025 roku do połowy października 2025 roku odnotowano w Rosji co najmniej 7 przypadków protestów antywojennych, w tym jednoosobowych pikiet, które zakończyły się zatrzymaniem uczestników. Wszystkie te incydenty miały miejsce w Moskwie i Sankt Petersburgu. W porównaniu do lat poprzednich, liczba takich przypadków utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie.^{[124][125]}

¹²¹ ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, attacks against civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 12.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹²² ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, protests, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>

¹²³ OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Maria Domańska, Reakcje społeczne w Rosji na inwazję na Ukrainę, 02.03.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-02/reakcje-spoeczne-w-rosji-na-inwazje-na-ukraine>

¹²⁴ Ovdinfor.org, Сводка антивоенных репрессий. Три года полномасштабного вторжения России в Украину. Февраль 2025, 24.02.2025, https://data.ovd.info/antiwar_3_years#1

¹²⁵ Reuters, Russian street musician is jailed for 13 days after she played banned song, 16.10.2025, <https://www.reuters.com/world/russian-street-musician-is-jailed-13-days-after-she-played-banned-song-2025-10-16/>

PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA

Na terenie całej FR działają liczne zorganizowane grupy przestępcze, zróżnicowane etnicznie i regionalnie. Większość głównych sieci przestępczych jest kontrolowana przez członków sił bezpieczeństwa średniego i wysokiego szczebla, pod milczącym nadzorem i kontrolą elit politycznych wysokiego szczebla, zarówno na poziomie lokalnym, jak i federalnym. Ponadto państwo radzi sobie z dużymi i brutalnymi grupami przestępczymi, pozwalając niektórym bossom gangów działać, zarówno na czarnym rynku, jak i w legalnym biznesie, pod warunkiem, że nie zwracają uwagi opinii publicznej na swoje działania za pomocą przemocy. Obowiązuje je tzw. kodeks postępowania „książąt złodziei” (w jęz. ros. „worów w zakonie”), która sięga swoimi korzeniami czasów rewolucji październikowej i ZSRR.^{[126][127]}

Rosyjskie grupy przestępcze (określane w źródłach mianem mafii) prowadzą swoje działania również w innych częściach świata, zajmując się takimi procederami jak m.in. pranie pieniędzy na Cyprze i Kajmanach, oszustwa finansowe w Nowym Jorku i kradzieże samochodów w Europie. W Rosji działa również kilka zagranicznych grup przestępczych. Azerbejdżańskie zorganizowane grupy przestępcze często zajmują się haraczami i wymuszeniami ochrony, podczas gdy gruzińskie gangi są szczególnie aktywne w wymuszeniach od swoich własnych społeczności. Gangi środkowoazjatyckie działają głównie w handlu ludźmi, ale także w handlu narkotykami, w szczególności opiatami i marihuaną. Chińskie zorganizowane grupy przestępcze są zaangażowane w różne działania przestępcze, w tym handel ludźmi, produkcję i handel podrobionymi towarami i zasobami nieodnawialnymi oraz przestępstwa przeciwko florze i faunie, szczególnie w regionach Dalekiego Wschodu i Centralnej Rosji. Chińskie zorganizowane grupy przestępcze są również głównymi dostawcami narkotyków syntetycznych i składników do ich produkcji.^[128]

Władze centralne Federacji Rosyjskiej współpracują i wykorzystują działania grup przestępczych w celach politycznych, zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami, głównie w UE, również w czasie tzw. cyberataków na struktury administracyjne innych państw. Rosyjskie grupy przestępcze zajmują się głównie przemytem narkotyków, broni, prostytutką i wymuszaniem okupów i haraczy, zabójstwami na zlecenie itp. Część z nich uczestniczy też w konflikcie w Ukrainie.^[129] Najbardziej spektakularnym przykładem była i nadal pozostaje Grupa Wagnera czyli prywatna firma wojskowa, która do swoich oddziałów walczących na Ukrainie, rekrutowała między innymi osoby z przeszłością kryminalną oraz więźniów odbywających wyroki karne w Rosji.^[130]

W październiku 2025 roku Międzynarodowe Centrum ds. Zwalczania Terroryzmu (ICCT) i GLOBSEC opublikowały raport wskazujący na 110 ataków hybrydowych przeprowadzonych przez Rosję w Europie, w tym ataki na infrastrukturę krytyczną i obiekty użyteczności publicznej. Raport sugeruje, że władze rosyjskie rekrutowały kryminalistów do przeprowadzania tych ataków, co wskazuje na wykorzystanie

¹²⁶ Global Organized Crime Index, Russia 2023, <https://ocindex.net/country/russia>

¹²⁷ Global Security.org, Russian Organized Crime, 1.09.2020, <https://www.globalsecurity.org/military/world/para/russian-organized-crime.htm>,

¹²⁸ Global Organized Crime Index, Russia 2023, <https://ocindex.net/country/russia>

¹²⁹ Global Organized Crime Index, Russia 2023, <https://ocindex.net/country/russia>

¹³⁰ Belsat.eu, Wyjaśniamy, czym jest Grupa Wagnera, jaka jest jej historia i cele, 24.06.2023, <https://belsat.eu/pl/news/24-06-2023-wyjasniamy-czym-jest-grupa-wagnera-jaka-jest-jej-historia-i-cele>

PRAWNE I PRAKTYCZNE ASPEKTY DOTYCZĄCE ZMIANY MIEJSCA POBYTU

PRZEPISY REGULUJĄCE SWOBODĘ PRZEMIESZCZANIA SIĘ

Zameldowanie. Zgodnie z konstytucją Federacji Rosyjskiej, każdy obywatel tego państwa posiada prawo do swobody przemieszczania się, wyboru miejsca pobytu i miejsca zamieszkania. Tym niemniej, dorośli Rosjanie zobowiązani są do posiadania przy sobie rosyjskiego paszportu wewnętrznego (odpowiednik polskiego dowodu osobistego; ros. Паспорт гражданина Российской Федерации) w trakcie podróży po kraju. Jednocześnie, na terytorium Federacji Rosyjskiej istnieje obowiązek rejestracji miejsca pobytu i miejsca zamieszkania w granicach Federacji Rosyjskiej. Organami rejestrującymi obywateli FR w nowym miejscu pobytu i w nowym miejscu zamieszkania są organy terytorialne federalnego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.^[133] Władze lokalne mogą odmówić dostępu do podstawowych usług osobom bez paszportu wewnętrznego i rejestracji w danym miejscu. Wiele władz lokalnych utrudnia rejestrację w nowym miejscu poprzez wprowadzanie lokalnych zasad rejestracji.^[134]

Zasady przemieszczania się środkami komunikacji. Prawo FR wymaga, aby przy odbywaniu wewnętrznych podróży długodystansowych, niezależnie od środka transportu, posiadać bilet imienny oraz ważny dokument tożsamości. Dokumenty są także sprawdzane pod względem zgodności z biletem w momencie wsiadania do pociągu, samolotu lub autobusu. Rozbieżność danych może uniemożliwić podróż. W lokalnych środkach transportu bilety są zwykle bezimiennne, a dokumenty potrzebne jedynie do uzyskania zniżek. Obywatele Rosji podróżują na podstawie paszportu wewnętrznego, a cudzoziemcy – paszportu zagranicznego, wizy lub zezwolenia na pobyt. Od 2025 r. wprowadzono elektroniczną rejestrację cudzoziemców przy lotach

¹³¹ ICCT (International Centre for Counter-Terrorism), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, https://icct.nl/sites/default/files/2025-09/Russia%20Crime%20Terror%20Nexus_Criminality%20as%20a%20Tool.pdf

¹³² GLOBSEC (Global Security Forum), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/russias-crime-terror-nexus-criminality-tool-hybrid-warfare-europe/>

¹³³ CIS-Legislation, Law of the Russian Federation „About the right of citizens of the Russian Federation to freedom of travel, the choice of the place of stay and residence within the Russian Federation, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1446>

¹³⁴ USDOS (US Department of State), 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Russia, 23.04.2024, <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/russia/>

krajowych. Bilet nie zastępuje dokumentów granicznych – o przekroczeniu granicy decydują przepisy migracyjne.^{[135][136][137][138][139][140][141]}

Ograniczenia swobody przemieszczania się. Władze rosyjskie stosują ograniczenia swobody przemieszczania się w stosunku do osób, w sprawach których toczą się postępowania przed sądami, a których motywy mają podłoże polityczne oraz w sprawach osób, które są niewygodne politycznie.^[142]

Ponadto sąd może zakazać wyjazdu z kraju osobie mającej nieuregulowane długi (na początku 2023 r. ponad 8 mln obywateli FR nie mogło opuścić kraju z tego powodu^[143]), podejrzanej o popełnienie przestępstwa, oskarżanej lub uznanej za winną popełnienia przestępstwa, a także osobie mającej dostęp do tajnych informacji. Prawo przewiduje tymczasowe ograniczenie prawa do wyjazdu z kraju także dla osób z niezakończoną procedurą bankructwa.^{[144][145]}

MIGRACJE WEWNĘTRZNE

Ludność zamieszkująca w Federacji Rosyjskiej jest skoncentrowana głównie w części kraju (na 1/5 całego obszaru) położonej nad Morzem Bałtyckim i ciągnącej się na południe do Morza Kaspijskiego i na wschód wzdłuż granicy z Kazachstanem. Kolejne duże skupiska znajdują się na południu kraju. Odsetek ludności miejskiej, wg ostatnich danych z 2023 r., wynosi 75,3% wszystkich mieszkańców kraju. Współczynnik urbanizacji wynosi 0,11%.^[146]

W Rosji wiele osób, np. młodych, decyduje się na wyjazd z rejonów wiejskich do dużych miast, w tym do tych największych i obecnie wieloetnicznych, tj. Moskwy (ponad 12 mln mieszkańców), Petersburga (ponad 5 mln mieszkańców), Nowosybirsk (ponad 1,6 mln), Jekaterynburga (1,5 mln), Kazania (1,3 mln). Dają one szanse na edukację oraz znalezienie pracy i możliwości rozwoju czy znacznie wyższe zarobki (niż w innych regionach) – nawet na poziomie tych, które są dostępne

¹³⁵ Grant.ru, Федеральный закон от 8 ноября 2007 г. N 259-ФЗ "Устав автомобильного транспорта и городского наземного электрического транспорта" (с изменениями и дополнениями) – wraz z późniejszymi zmianami, 31.07.2025, <https://base.garant.ru/12157005/>

¹³⁶ Grant.ru, Постановление Правительства РФ от 1 октября 2020 г. N 1586 "Об утверждении Правил перевозок пассажиров и багажа автомобильным транспортом и городским наземным электрическим транспортом" (с изменениями и дополнениями), 23.03.2024, <https://base.garant.ru/74714924/>

¹³⁷ Kontur.ru, МИНИСТЕРСТВО ТРАНСПОРТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПРИКАЗ от 25 декабря 2024 г. N 462 О ВНЕСЕНИИ ИЗМЕНЕНИЙ В ФЕДЕРАЛЬНЫЕ АВИАЦИОННЫЕ ПРАВИЛА "ОБЩИЕ ПРАВИЛА ВОЗДУШНЫХ ПЕРЕВОЗОК ПАССАЖИРОВ, БАГАЖА, ГРУЗОВ И ТРЕБОВАНИЯ К ОБСЛУЖИВАНИЮ ПАССАЖИРОВ, ГРУЗОТРАНСПОРТНЫХ ПЕРЕВОЗЧИКОВ, ГРУЗОПолучателей", УТВЕРЖДЕННЫЕ ПРИКАЗОМ МИНИСТЕРСТВА ТРАНСПОРТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТ 28 ИЮНЯ 2007 Г. N 82, 10.01.2025, <https://normativ.kontur.ru/document/>

¹³⁸ Russian Train.com, Ticket types, 2025, https://www.russiantrain.com/train_tickets

¹³⁹ Russian Railways, Rules for passenger transportation in trains, 02.02.2025, <https://fpc.ru/api/media/resources/2577317>

¹⁴⁰ RZD.ru, Booking electronic tickets on the site / FAQ, 2025, <https://eng.rzd.ru/en/9869/page/103290>

¹⁴¹ Aeroflot.ru, Passport and visa control: procedures and requirements, 01.05.2025, <https://www.aeroflot.ru/xx-en/information/airport/passport>

¹⁴² USDOS (US Department of State), 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Russia, 23.04.2024, <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/russia/>

¹⁴³ Bankrotstvo-476.ru, Рекордное количество должников: почему все больше россиян не могут покинуть страну? 23.01.2023, <https://bankrotstvo-476.ru/rekordnoe-kolichestvo-dolzhnikov-pochemu-vse-bolshe-rossiyan-ne-mogut-pokinut-stranu/?ysclid=lsn1sly1g261743760>

¹⁴⁴ USDOS (US Department of State), 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Russia, 23.04.2024, <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/russia/>

¹⁴⁵ Journal.tinkoff.ru, За что могут не выпустить за границу, 16.02.2023, <https://journal.tinkoff.ru/guide/zapretili-za-granicu/?ysclid=lslwsgvgo9318917429>

¹⁴⁶ CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>

w innych metropoliach światowych (przynajmniej do czasu rozpoczęcia przez Rosję wojny w Ukrainie 24.02.2022 r.). Federacja Rosyjska jest skomunikowana, mimo ogromnych odległości (nadal pozostaje największym krajem świata). Posiada wewnętrzne połączenia lotnicze, sieć komunikacji kolejowej (tzw. kolej transsyberyjską), docierającej na Daleki Wschód i Syberię, oraz drogi samochodowe w różnym stanie technicznym, ale raczej umożliwiające przemieszczanie się wewnątrz kraju.^[147]

WEWNĘTRZNI UCHODźCY

W końcu 2023 r. IDMC (Internal Displacement Monitoring Center) ocenił liczbę osób wewnątrzprzemieszczonych w Rosji na 60 000 osób. Większość wewnętrznych uchodźców w Rosji stanowią mieszkańcy obwodów: biełgorodzkiego i kurskiego FR. Organizacja wlicza do statystyk także osoby wewnątrzprzesiedlone w latach 1990-tych (ok. 86 osób) i zaznacza, że brakuje oficjalnych danych, a te publikowane mają charakter szacunkowy.^[148]

Z kolei w sierpniu 2024 r. ewakuowano co najmniej 76 tys. osób z terenów przygranicznych regionu kurskiego. Zorganizowano 6 ośrodków tymczasowego zakwaterowania, z czego 6 zlokalizowanych jest w obwodzie kurskim. Większość osób ewakuowała się jednak na własną rękę.^[149] Kolejne osoby są ewakuowane, a do października 2024 r., liczba osób, które opuściły obwód kurski sięgnęła 150 tys.^[150]

UCHODźCY W KRAJACH SĄSIEDNICH

Największa fala emigracji i uchodźstwa z Rosji od czasu upadku ZSRR i masowych wyjazdów emigrantów postsowieckich w latach 1990-tych, nastąpiła po inwazji wojsk rosyjskich na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Wg wstępnych danych mogło to być ponad 500 tys. osób, czy nawet ok. 1 mln. Rosjanie wyjeżdżali głównie do Gruzji, Armenii i Kazachstanu. Osoby posiadające wizy wybierały kraje nadbałtyckie, Finlandię czy inne kraje w Europie. Wg dostępnych danych, największa grupa rosyjskich uciekinierów (w tym przed mobilizacją do wojska) i migrantów w krajach ościennych przebywa obecnie w Gruzji – 112 tys. osób, następnie w Kazachstanie – 100 tys., Serbii (choć nie jest to kraj graniczący z Rosją) – 100 tys., Turcji – 78 tys., Armenii – 65,141 i w już bardziej oddalonych i niegraniczących z Rosją: Izraelu – 37,364, Republice Kirgizji – 40 tys., Stanach Zjednoczonych Ameryki Płn. – 21,763 i Mongolii – 7,700 osób. Ich masowy napływ głównie do państw postsowieckich, takich jak Gruzja, Armenia, Kazachstan czy Kirgistan, spowodował np. wzrost cen wynajmu i kupna nieruchomości, co wpłynęło na wzrost napięcia w relacjach z rdzennymi mieszkańcami tych krajów.^[151]

¹⁴⁷ Brunarska Z., Współczesne migracje na obszarze poradzieckim przez pryzmat koncepcji migracji poimperialnych, 2.12.2013, <http://www.ceemr.uw.edu.pl/vol-2-no-2-december-2013/articles/wsp-czesne-migracje-na-obszarze-poradzieckim-przez-pryzmat>

¹⁴⁸ Internal-displacement.org, Country Profile, Russian Federation, <https://www.internal-displacement.org/countries/russia>

¹⁴⁹ Gazeta, Panika wśród Rosjan. Zarządzono masową ewakuację, 10.08.2024, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,31218942,panika-wsrod-rosjan-zarzadzono-masowa-ewakuacje-putin-rozpoczal.html>

¹⁵⁰ Silovoj Blok, Минобороны: ВС России эвакуировали 20 человек из Обуховки в Курской области, 06.10.2024, <https://www.sila-rf.ru/2024/10/06/minoborony-vs-rossii-evakuirovali-20-chelovek-iz-obuhovki-v-kurskoj-oblasti/>

¹⁵¹ Washingtonpost.com, Russians abandon wartime Russia in historic exodus, 13.02.2023, <https://www.washingtonpost.com/world/2023/02/13/russia-diaspora-war-ukraine/>

Niemniej jednak wielu z ww. rosyjskich migrantów przeczekalo aktywną fazę mobilizacji i wróciło do Rosji. Tym bardziej jeśli nie otrzymali pozwolenia na legalny pobyt i/lub nie zdołali znaleźć pracy, która pozwoliłaby im na utrzymanie dotychczasowego poziomu życia.^{[152][153]} Wg władz FR ok. 50% osób, jakie wyjechały po 24 lutego 2022 r., wróciły do Rosji, choć w opinii niezależnych źródeł, nie wiadomo dokładnie ile osób już powróciło. Niektórzy z nich wrócili do Rosji na jakiś czas i planują kolejny wyjazd, kiedy będą już lepiej przygotowani do niego, zrobią lepsze rozeznanie w możliwościach pobytu i pracy w określonych krajach.^{[154][155]}

PODSUMOWANIE

Federacja Rosyjska (FR) jest formalnie federacyjną republiką prezydencką, jednak w praktyce jest państwem silnie scentralizowanym, w którym absolutną władzę posiada prezydent W.W. Putin i jego otoczenie.

W Federacji Rosyjskiej obowiązuje moratorium na orzekanie i wykonywanie kary śmierci. Władze FR w 1997 r. podpisały, ale do dziś nie ratyfikowały Protokołu nr 6 dot. bezwarunkowego zniesienia kary śmierci z 1983 r., który został włączony do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Od 24 lutego 2022 r. armia rosyjska prowadzi pełnoskalową wojnę w Ukrainie. Konflikt ten jest odczuwalny w coraz większym stopniu również na terytorium samej Federacji Rosyjskiej. Od początku konfliktu, Ukraina prowadzi regularny ostrzał terytoriów przygranicznych FR, a także atakuje instalacje naftowe, lotniska i składy broni, również dalej od linii frontu. Ponadto, w sierpniu 2024 r. wojska ukraińskie przekroczyły granicę z Federacją Rosyjską i do marca/kwietnia 2025 r. okupowały część rosyjskiego obwodu kurskiego, wraz z przygranicznym miastem Sudża. Od połowy 2025 roku wojska ukraińskie prawie całkowicie zostały wyparte z tego obwodu przez wojska rosyjskie. We wrześniu i październiku 2025 roku walki trwają na pograniczu tego regionu z ukraińskim obwodem sumskim i stopniowo przemieszczają się dalej w głąb tej części Ukrainy.

Na terytorium FR nie istnieje powszechne zagrożenie życia ludności cywilnej, jednak w kilku obwodach graniczących z Ukrainą (przede wszystkim obwód kurski i biełgorodzki), odnotowywana była coraz wyższa liczba ofiar cywilnych działań zbrojnych. Większość ludności, która chciała opuścić obwód kurski, została ewakuowana z tych terenów i znalazła bezpieczne schronienie w innych częściach FR.

¹⁵² Meduza.io, Многим уехавшим то и дело нужно возвращаться в Россию. Вот исчерпывающая инструкция «Медузы», которая поможет оценить свои личные риски — и снизить их, 20.09.2023, <https://meduza.io/feature/2023/09/20/mnogim-uehavshim-to-i-delo-nuzhno-vozvrashchatsya-v-rossiyu-vot-ischerpyvayuschaya-instruktsiya-meduzy-kotoraya-pomozhet-otsenit-svoi-lichnye-riski-i-snizit-ih>

¹⁵³ Newizv.ru, Массовое возвращение релокантов в Россию: как уехавшим жилось на чужбине, 3.05.2024, <https://newizv.ru/news/2024-05-03/massovoe-vozvrashchenie-relokantov-v-rossiyu-kak-uehavshim-zhilos-na-chuzhbine-429862?ysclid=m3q3b1oj60757251974>

¹⁵⁴ Opendemocracy.net, 'I have no fear and no hope': Why Russians are returning to Russia, 5.07.2023, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/russia-relocation-emigration-return-reasons/>

¹⁵⁵ Newizv.ru, Массовое возвращение релокантов в Россию: как уехавшим жилось на чужбине, 3.05.2024, <https://newizv.ru/news/2024-05-03/massovoe-vozvrashchenie-relokantov-v-rossiyu-kak-uehavshim-zhilos-na-chuzhbine-429862?ysclid=m3q3b1oj60757251974>

ZASTRZEŻENIE

Niniejsze opracowanie tematyczne zostało przygotowane przez Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia Urzędu do Spraw Cudzoziemców na potrzeby prowadzenia postępowań w sprawach o udzielenie ochrony międzynarodowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Opracowanie na temat sytuacji bezpieczeństwa może być pomocne w szczególności w sprawach rozpatrywanych w oparciu o **art. 15 pkt. 3 oraz art. 18 pkt. 1. Ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP z dn. 13 czerwca 2003 z późn. zmianami.**

Treść opracowania nie przesądza jednak o wyniku decyzji w indywidualnym postępowaniu administracyjnym, gdyż zawsze brana jest pod uwagę całość zgromadzonego materiału dowodowego i indywidualny charakter sprawy.

Informacje zamieszczone w niniejszym opracowaniu pochodzą w większości z publicznie dostępnych źródeł. Zostały one zebrane i opracowane przy zachowaniu zasady neutralności i obiektywizmu, a także z dołożeniem najwyższej staranności – tak, by odzwierciedlały aktualny w chwili publikacji opracowania stan wiedzy na prezentowany temat, a także pochodziły z różnych źródeł.

Terminologia użyta w niniejszym opracowaniu nie jest terminologią prawniczą. Określenia takie jak „prześladowanie”, „dyskryminacja”, „konflikt” itp. używane mogą być, za materiałami źródłowymi, w znaczeniu potocznym i nie są tożsame z definicjami podanymi w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Niniejsze opracowanie zawiera wyłącznie informacje, poglądy i opinie prezentowane przez autorów materiałów źródłowych. Oświadczenia i oceny zawarte w niniejszym opracowaniu nie są i nie mogą być uważane za oświadczenia i oceny własne Urzędu do Spraw Cudzoziemców. Niniejsze opracowanie nie jest także i nie może być uważane za jakąkolwiek deklarację polityczną polskich władz.

Urząd do Spraw Cudzoziemców nie ponosi odpowiedzialności prawnej za publikowane w opracowaniu treści ani nie jest zobowiązany do publikacji jego aktualizacji, a także nie ponosi odpowiedzialności za sposób wykorzystania udostępnionych informacji.

Informujemy, że autorskie prawa majątkowe do niniejszego opracowania, w tym prawo do jego rozpowszechniania i publicznego udostępniania w Internecie, przysługują wyłącznie Urzędowi do Spraw Cudzoziemców (adres: ul. Koszykowa 16, 00-564 Warszawa; NIP: 5262548316; REGON: 017315012).

Bibliografia

1. Country Meters, Russian Federation population (2025) live, https://countrymeters.info/en/Russian_Federation
2. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Wybory parlamentarne w Rosji: demonstracja siły Kremla, 21.09.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-09-21/wybory-parlamentarne-w-rosji-demonstracja-sily-kremla>
3. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji, 22.03.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-spoleczenstwo-w-rosji>
4. Wnipd.amu.edu.pl, System polityczny Federacji Rosyjskiej | Bryk Maturalny /5, 04.01.2023, <https://szkola.wnipd.amu.edu.pl/2023/01/04/system-polityczny-federacji-rosyjskiej-bryk-maturalny-5/>
5. Polska, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, Informator Ekonomiczny, Rosja, aktualizacja z 01.04.2020, <https://www.gov.pl/web/rosja/informator-ekonomiczny>
6. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosja ogłasza aneksję czterech regionów Ukrainy, 03.10.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-10-03/rosja-oglasza-aneksje-czterech-regionow-ukrainy>
7. Spyshop.pl, Wybory prezydenckie w Rosji 2024. Sfałszowane głosowanie, w którym może zwyciężyć tylko Putin, 07.03.2024, <https://www.spyshop.pl/blog/wybory-prezydenckie-w-rosji-2024-sfalszowane-glosowanie-w-ktorym-moze-zwyciezyc-tylko-putin/>
8. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Spektakl Putina: „wybory” prezydenckie po sowiecku, 18.03.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-03-18/spektakl-putina-wybory-prezydenckie-po-sowiecku>
9. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Nowy rząd Rosji - menedżerowie okresu przejściowego? 22.01.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-01-22/nowy-rzad-rosji-menedzerowie-okresu-przejsciowego>
10. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Farsa przy urnach. Głosowanie konstytucyjne w Rosji, 02.07.2020, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2020-07-02/farsa-przy-urnach-glosowanie-konstytucyjne-w-rosji>
11. Politpro.eu, Current Election Trend for Russia, brak daty publikacji, <https://politpro.eu/en/russia>
12. Gazetaprawna.pl, Centralna Komisja Wyborcza w Rosji ogłosiła pełne wyniki wyborów parlamentarnych, 21.09.2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8250672,wybory-parlamentarne-rosja-ostateczne-wyniki.html>
13. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Maria Domańska, Rosja: wybory bez wyboru, 20.09.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-09-20/rosja-wybory-bez-wyboru>

14. Uk.practicallaw.thomsonreuters, Legal systems in the Russian Federation: overview, 01.05.2021, [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=\(sc.Default\)&transitionType=Default&firstPage=true/co_anchor_a450823](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/w-010-2803?contextData=(sc.Default)&transitionType=Default&firstPage=true/co_anchor_a450823)
15. Vsrfr.ru, Верховный Суд Российской Федерации, Общая информация, aktualizacja strony z 2024, <https://vsrf.ru/about/info/court/general/>
16. Forum18.org, "Virtually anything can be deemed to be unlawful missionary work", 11.04.2022, https://www.forum18.org/archive.php?article_id=2731
17. Europarlament, Kara śmierci w Europie i na świecie. Najważniejsze fakty, 08.03.2019, <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/world/20190212ST025910/kara-smierci-w-europie-i-na-swiecie-najwazniejsze-fakty>
18. Capitalpunishmentuk.org, , The end of capital punishment in Europe, <https://capitalpunishmentuk.org/europe.html>
19. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
20. ConsultantPlus (КонсультантПлюс-законодательство РФ кодексы и законы в последней редакции), Федеральный закон "Об обороне" от 31.05.1996 N 61-ФЗ (последняя редакция от 25.12.2023), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10591/
21. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Konsekwencje aneksji Krymu, 19.03.2014, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-19/konsekwencje-aneksji-krymu>
22. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Republiki wojenne w Donbasie rok po wybuchu konfliktu, 17.06.2016, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-06-17/republiki-wojenne-w-donbasie-rok-po-wybuchu-konfliktu>
23. MIL.ru, Миротворческие операции Организации Объединенных Наций, brak daty publikacji, https://structure.mil.ru/mission/peacekeeping_operations.htm
24. Kommersant.ru, В каких миротворческих миссиях участвовали российские военные, 06.01.2022, <https://www.kommersant.ru/doc/5156005>
25. BBC News - Russian Service (Би-би-си Ньюз (Новости) - Русская служба), Усиление без приглашения: как в НАТО видят будущее Украины в войне и возможных переговорах с Россией, 05.12.2024, <https://www.bbc.com/russian/articles/cz9qxnkdjgeo>
26. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosyjski atak na Ukrainę (24 lutego, godz. 9.00), 24.02.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-02-24/rosyjski-atak-na-ukraine-24-lutego-godz-900>
27. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich, 23.02.2023, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/ROK%20WOJNY_OSW_2302.pdf
28. UNHCR, REPORT ON THE HUMAN RIGHTS SITUATION IN UKRAINE 1 December 2024 – 31 May 2025, 60.06.2025,

https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-07/2025-06-30%20OHCHR%2042nd%20periodic%20report%20on%20Ukraine_1.pdf/

29. USDOS (US Department of State), Ukraine Russia-Occupied Areas 2024 Human Rights Report, https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/08/624521_UKRAINE-RUSSIAN-OCCUPIED-AREAS-2024-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf/
30. Money, "To zaczyna niepokoić Putina". Ukraińcy uderzają w naftowe imperium Rosji, 25.03.2024, <https://www.money.pl/gospodarka/to-zaczyna-niepokoic-putina-ukraincy-uderzaja-w-naftowe-imperium-rosji-7009773271849888a.html>
31. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
32. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Pokrowsk gotuje się do obrony. 908. dzień wojny, 20.08.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-08-20/pokrowsk-gotuje-sie-do-obrony-908-dzien-wojny>
33. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosjanie kontratakują w obwodzie kurskim. 936. dzień wojny, 17.09.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-09-17/rosjanie-kontratakuja-w-obwodzie-kurskim-936-dzien-wojny>
34. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Rosjanie zajmują Sudżę. 1119. dzień wojny, 18.03.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-03-18/rosjanie-zajmuja-sudze-1119-dzien-wojny>
35. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Zbrodnicze rosyjskie ataki na Sumy. 1147. dzień wojny, 15.04.2025, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-15/zbrodnicze-rosyjskie-ataki-na-sumy-1147-dzien-wojny>
36. BBC, Ukraine war: Atesh, the group spying on Russians in occupied Crimea, 06.01.2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-67659275>
37. Reuters, Kursk offensive: A timeline of Ukraine's attack and Russia's fightback, 13.03.2025, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-attack-russias-fightback-kursk-2025-03-12/>
38. Reuters, Russian troops battle last Ukrainian forces in Kursk region, 16.03.2025, <https://www.reuters.com/world/europe/russian-troops-battle-last-ukrainian-forces-kursk-region-2025-03-16/>
39. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), Europe and Central Asia Overview: September 2025, 05.09.2025, <https://acleddata.com/update/europe-and-central-asia-overview-september-2025/>
40. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), Ukraine war situation update: 24 – 30 May 2025, 11.06.2025, <https://acleddata.com/update/ukraine-war-situation-update-24-30-may-2025/>
41. Belsat.pl, Ural padł. Ukraińskie drony atakują cele już w azjatyckiej części Rosji, 07.10.2025, <https://pl.belsat.eu/89341794/ural-padl-ukrainskie-drony-atakuja-cele-juz-w-azjatyckiej-czesci-rosji>

42. Euro News, Russia increasing military presence in Armenia, Ukraine's military intelligence claims, 08.07.2025, <https://www.euronews.com/2025/07/08/russia-increasing-military-presence-in-armenia-ukraines-military-intelligence-claims/>
43. RFE/RL (Radio Free Europe / Radio Liberty), 1405th artillery ammunition base, 10.09.2025, <https://www.rferl.org/a/zapad-2025-map-belarus-russia-exercises/33525992.html/>
44. United24media, New Military Base Under Construction in Belarus May Host Russian Oreshnik Missiles 10.09.2025, <https://united24media.com/latest-news/new-military-base-under-construction-in-belarus-may-host-russian-oreshnik-missiles-11524/>
45. Kyrgyzstan News Line, Russia raises military efficiency of its military bases in Tajikistan and Kyrgyzstan, 01.10.2025, <https://newslinekg.com/article/869557/>
46. Bloomsbury Intelligence and Security CIC, Abkhazia's Naval Base - Russia's New Foothold in Georgia, 01.10.2024, <https://bisi.org.uk/reports/abkhazias-naval-base-russias-new-foothold-in-georgia/>
47. Foreign Policy Research Institute, Russian Influence Operations in Georgia: A Threat to Democracy and Regional Stability, 13.03.2025, <https://www.fpri.org/article/2025/03/russian-influence-operations-in-georgia-a-threat-to-democracy-and-regional-stability/>
48. Reuters, Syria's Sharaa tells Putin he will respect past deals with Moscow, 15.10.2025, <https://www.reuters.com/world/putin-syrias-sharaa-discuss-fate-russian-military-bases-wednesday-kremlin-says-2025-10-15/>
49. PISM (Polski Instytut Spraw Międzynarodowych), Nie tylko Wagner. Półprywatne firmy wojskowe w Rosji, 10.11.2023, <https://pism.pl/publikacje/nie-tylko-wagner-polprywatne-firmy-wojskowe-w-rosji>
50. The New York Times, Russia's Battle With Extremists Has Simmered for Years, 24.03.2024, <https://www.nytimes.com/2024/03/24/world/europe/russia-extremism-isis-syria.html>
51. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Islamiści i „śląd ukraiński”. Zamach terrorystyczny pod Moskwą, 23.03.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-23/islamisci-i-slad-ukrainski-zamach-terrorystyczny-pod-moskwa>
52. Tygodnikpowszechny.pl, Co wynika z zamachu pod Moskwą: terroryści i blamaż służb Putina, 27.03.2024, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/co-wynika-z-zamachu-pod-moskwa-terrorysci-i-blamaz-sluzb-putina-tematy-tygodnika-186669>
53. Radio Free Europe/Radio Liberty, Mass Exit Of Migrant Workers Is Changing The Face Of Russia's Taxi Scene, 08.10.2024, <https://www.rferl.org/a/russia-taxis-central-asian-migrant-workers/33150193.html>
54. Kavkaz-uzel.net, Инфографика. Статистика жертв на Северном Кавказе, оdczyt. 09.10.2024, <https://www.kavkaz-uzel.eu/rubric/1103>
55. Kavkaz-uzel.eu, 4 человека погибли и 1 ранен в ходе вооруженного конфликта на Северном Кавказе в IV квартале 2024 года, 3.01.2025, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/407209>

56. Kavkaz-uzel.eu, В марте 2025 года в ходе вооруженного конфликта на Северном Кавказе жертв зафиксировано не было, 7.04.2025, <https://www.kavkazuzel.com/articles/410212>
57. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), ROK WOJNY w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich, 02.2023, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/ROK%20WOJNY_OSW_2302.pdf
58. Dw.com, Контртеррористическая операция в РФ: что такое "режим КТО", 24.06.2023, <https://www.dw.com/ru/kontrterroristiceskaa-operacia-v-rossii-cto-takoe-rezim-kto/a-66020872>
59. Fontanka.ru, Режим КТО — какие штрафы и сроки грозят за его нарушение, 24.06.2023, <https://www.fontanka.ru/2023/06/24/72430838/>
60. Newdaynews.ru, В трех регионах России отменили режим контртеррористической операции, 26.06.2023, <https://newdaynews.ru/politics/799169.html>
61. Reuters, Russia imposes anti-terrorism measures in three border regions, agencies say, quoting officials, 10.08.2024, <https://www.reuters.com/world/europe/russia-imposes-anti-terrorism-measures-three-border-regions-agencies-say-quoting-2024-08-09/>
62. Dzen.ru, Самый масштабный режим КТО в истории: зачем его ввели в Курской и еще двух областях, 10.08.2024, <https://dzen.ru/a/ZrcfS87WAUdueWcF?ysclid=m9kau3y3mm298342336>
63. Ria.ru, Калиматов призвал жителей Ингушетии сохранять спокойствие из-за КТО в Карабулаке, 02.03.2024, <https://ria.ru/20240302/spokoystvie-1930764280.html>
64. Svoboda.org, В Ингушетии полиция вступила в перестрелку с неизвестными, 03.03.2024, <https://www.svoboda.org/a/v-ingushetii-politsiya-vstupila-v-perestrelku-s-neizvestnymi/32845783.html>
65. Kavkaz-uzel.eu, Ингушетия. Хроника терактов, обстрелов и похищений, 14.10.2024, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/122475>
66. Kavkaz-uzel.eu, Чечня после КТО: диверсии, теракты, похищения, 9.04.2025, <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/155726>
67. Specialeurasia.com, Terrorism and Security Operations in the Russian Federation: April 2025 Review, 28.04.2025, <https://www.specialeurasia.com/2025/04/28/terrorism-russia-april-2025/>
68. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
69. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Katastrofa azerbejdżańskiego samolotu: Moskwa pod presją Baku, 27.12.2024, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-12-27/katastrofa-azerbejdzanskiego-samolotu-moskwa-pod-presja-baku>

70. The Moscow Times, Ukrainian Rocket Attack on Belgorod Kills 2 After Drone Strikes Knock Out Power, 06.10.2025, <https://www.themoscowtimes.com/2025/10/06/ukrainian-rocket-attack-on-belgorod-kills-2-after-drone-strikes-knock-out-power-a90725>
71. Kyiv Post, Russia's Belgorod Issues Blackout Warning Amid Missile Strike Claims, 12.10.2025, <https://www.kyivpost.com/post/61919/>
72. ISW (Institute for the Study of War), Russian Offensive Campaign Assessment, October 15, 2025, 15.10.2025, <https://understandingwar.org/research/russia-ukraine/russian-offensive-campaign-assessment-october-15-2025/>
73. Euromaidan Press, Ukraine launches new border offensive in Kursk, despite Russian complete "liberation" claims, 05.05.2025, <https://euromaidanpress.com/2025/05/05/ukraine-launches-new-border-offensive-in-kursk-despite-russian-complete-liberation-claims/>
74. Opracowanie własne WIKP na podstawie danych ACLED i OpenStreetMap
75. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 24.02.2022-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
76. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, air drones, grenade, remote explosions, shellings, 01.01.2025-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
77. Reuters, Ukraine's attacks on Belgorod disrupt school sessions, governor says, 02.09.2024, <https://www.reuters.com/world/europe/ukraines-attacks-belgorod-disrupt-school-sessions-governor-says-2024-09-02/>
78. BBC, Russia: Schools and shops shut in Belgorod amid air strikes, 16.03.2024, <https://www.bbc.com/news/world-europe-68586062>
79. The Moscow Times, Belgorod Shuts Down Malls, Moves School Lessons Online Amid Large-Scale Drone Attack, 10.09.2025, <https://www.themoscowtimes.com/2025/09/10/belgorod-shuts-down-malls-moves-school-lessons-online-amid-large-scale-drone-attack-a90483>
80. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 12.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
81. Specialeurasia, Terrorism and Security Operations in the Russian Federation: April 2025 Review, 28.04.2025, <https://www.specialeurasia.com/2025/04/28/terrorism-russia-april-2025/>
82. ICCT (International Centre for Counter-Terrorism), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, <https://icct.nl/sites/default/files/2025-09/Russia%20Crime%20Terror%20Nexus%20Criminality%20as%20a%20Tool.pdf>
83. GLOBSEC (Global Security Forum), Russia's Crime-Terror Nexus Criminality as a Tool of Hybrid Warfare in Europe, 30.09.2025, <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/russias-crime-terror-nexus-criminality-tool-hybrid-warfare-europe/>

84. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, attacks against civilians, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 12.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
85. ACLED (Armed Conflict Location & Event Data Project), filtry: Russia, protests, 01.01.2023-12.09.2025, dane pobrano 17.09.2025, <https://acleddata.com/data-export-tool>
86. OSW (Ośrodek Studiów Wschodnich), Maria Domańska, Reakcje społeczne w Rosji na inwazję na Ukrainę, 02.03.2022, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-02/reakcje-spoeczne-w-rosji-na-inwazje-na-ukraine>
87. Ovdinfor.org, Сводка антивоенных репрессий. Три года полномасштабного вторжения России в Украину. Февраль 2025, 24.02.2025, https://data.ovd.info/antiwar_3_years/1
88. Reuters, Russian street musician is jailed for 13 days after she played banned song, 16.10.2025, <https://www.reuters.com/world/russian-street-musician-is-jailed-13-days-after-she-played-banned-song-2025-10-16/>
89. Global Organized Crime Index, Russia 2023, <https://ocindex.net/country/russia>
90. Belsat.eu, Wyjaśniamy, czym jest Grupa Wagnera, jaka jest jej historia i cele, 24.06.2023, <https://belsat.eu/pl/news/24-06-2023-wyjasniamy-czym-jest-grupa-wagnera-jaka-jest-jej-historia-i-cele>
91. CIS-Legislation, Law of the Russian Federation „About the right of citizens of the Russian Federation to freedom of travel, the choice of the place of stay and residence within the Russian Federation, <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1446>
92. USDOS (US Department of State), 2023 Country Reports on Human Rights Practices: Russia, 23.04.2024, <https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/russia/>
93. Grant.ru, Федеральный закон от 8 ноября 2007 г. N 259-ФЗ "Устав автомобильного транспорта и городского наземного электрического транспорта" (с изменениями и дополнениями) – wraz z różniejszymi zmianami, 31.07.2025, <https://base.garant.ru/12157005/>
94. Grant.ru, Постановление Правительства РФ от 1 октября 2020 г. N 1586 "Об утверждении Правил перевозок пассажиров и багажа автомобильным транспортом и городским наземным электрическим транспортом" (с изменениями и дополнениями), 23.03.2024, <https://base.garant.ru/74714924/>
95. Kontur.ru, МИНИСТЕРСТВО ТРАНСПОРТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ПРИКАЗ от 25 декабря 2024 г. N 462 О ВНЕСЕНИИ ИЗМЕНЕНИЙ В ФЕДЕРАЛЬНЫЕ АВИАЦИОННЫЕ ПРАВИЛА "ОБЩИЕ ПРАВИЛА ВОЗДУШНЫХ ПЕРЕВОЗОК ПассажиРОВ, БАГАЖА, ГРУЗОВ И ТРЕБОВАНИЯ К ОБСЛУЖИВАНИЮ ПассажиРОВ, ГРУЗОТРАНСПОРТНЫХ, ГРУЗОПолучАТЕЛЕЙ", УТВЕРЖДЕННЫЕ ПРИКАЗОМ МИНИСТЕРСТВА ТРАНСПОРТА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТ 28 ИЮНЯ 2007 Г. N 82, 10.01.2025, <https://normativ.kontur.ru/document/>

96. Russian Train.com, Ticket types, 2025, https://www.russiantrain.com/train_tickets
97. Russian Railways, Rules for passenger transportation in trains, 02.02.2025, <https://fpc.ru/api/media/resources/2577317>
98. RZD.ru, Booking electronic tickets on the site / FAQ, 2025, <https://eng.rzd.ru/en/9869/page/103290>
99. Aeroflot.ru, Passport and visa control: procedures and requirements, 01.05.2025, <https://www.aeroflot.ru/xx-en/information/airport/passport>
100. Bankrotstvo-476.ru, Рекордное количество должников: почему все больше россиян не могут покинуть страну? 23.01.2023, <https://bankrotstvo-476.ru/rekordnoe-kolichestvo-dolzhnikov-pochemu-vse-bolshe-rossiyan-ne-mogut-pokinut-stranu/?ysclid=itsn1sly1g261743760>
101. Brunarska Z., Współczesne migracje na obszarze poradzieckim przez pryzmat koncepcji migracji poimperialnych, 2.12.2013, <http://www.ceemr.uw.edu.pl/vol-2-no-2-december-2013/articles/wsp-czesne-migracje-na-obszarze-poradzieckim-przez-pryzmat>
102. Internal-displacement.org, Country Profile, Russian Federation, <https://www.internal-displacement.org/countries/russia>
103. Silovoj Blok, Минобороны: ВС России эвакуировали 20 человек из Обуховки в Курской области, 06.10.2024, <https://www.silavr.ru/2024/10/06/minoborony-vs-rossii-evakuirovali-20-chelovek-iz-obuhovki-v-kurskoj-oblasti/>
104. Washingtonpost.com, Russians abandon wartime Russia in historic exodus, 13.02.2023, <https://www.washingtonpost.com/world/2023/02/13/russia-diaspora-war-ukraine/>
105. Meduza.io, Многим уехавшим то и дело нужно возвращаться в Россию. Вот исчерпывающая инструкция «Медузы», которая поможет оценить свои личные риски — и снизить их, 20.09.2023, <https://meduza.io/feature/2023/09/20/mnogim-uehavshim-to-i-delo-nuzhno-vozvraschatsya-v-rossiyu-vot-ischerpyvayuschaya-instruksiya-meduzy-kotoraya-pomozhet-otsenit-svoi-lichnye-riski-i-snizit-ih>
106. Newizv.ru, Массовое возвращение релокантов в Россию: как уехавшим жилось на чужбине, 3.05.2024, <https://newizv.ru/news/2024-05-03/massovoe-vozvraschenie-relokantov-v-rossiyu-kak-uehavshim-zhilos-na-chuzhbine-429862?ysclid=m3q3b1oj60757251974>
107. Opendemocracy.net, 'I have no fear and no hope': Why Russians are returning to Russia, 5.07.2023, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/russia-relocation-emigration-return-reasons/>
108. Journal.tinkoff.ru, За что могут не выпустить за границу, 16.02.2023, <https://journal.tinkoff.ru/guide/zapretili-za-granicu/?ysclid=lslwqsvgo9318917429>
109. Gazeta, Panika wśród Rosjan. Zarządzono masową ewakuację, 10.08.2024, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,31218942,panika-wsrod-rosjan-zarzadzono-masowa-ewakuacje-putin-rozpoczal.html>
110. Ovd.info, Репрессии в России в 2023 году. Обзор ОВД-Инфо, 18.12.2023, <https://data.ovd.info/repressii-v-rossii-v-2023-godu-obzor-ovd-info/1>

- 111.** Global Security.org, Russian Organized Crime, 1.09.2020,
<https://www.globalsecurity.org/military/world/para/russian-organized-crime.htm>,
- 112.** CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, , 01.10.2025,
<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>
- 113.** Kavkaz-uzel.eu, Дагестан: хроника террора (1996-2025 годы), 6.03.2025,
<https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/73122>
- 114.** CIA (Central Intelligence Agency), The World Factbook, 01.10.2025,
<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/russia/>